

”משהו אחר”¹ - קריאה ביקורתית, קווירית וטרנסית

בספרי ילדים

ד”ר גילה דנינו-יונה

תקציר

במאמר זה נבחנת השאלה האם קיימים בספרי ילדים נרטיבים התומכים בפרקטיקות של נזילות מינית-מגדרית.

לשם כך בוחן המאמר כיצד באה לידי ביטוי בספרות הילדים התאוריה הקווירית שמתנגדת לטבעיותה של הקטגוריה הביולוגית, וכן פרקטיקות טרנסיות המבקשות לאתגר את הרצף מין-מגדר ולערער את טבעיותו.

המאמר ידגים בספרי הילדים שנבחרו כיצד פרקטיקות תמטיות ווויזואליות, מבססות נורמות שמרניות ביחס לתפיסות של זהות ולחלוקה לקטגוריות שיוך ביולוגיות, מיניות ומגדריות. המאמר מוכיח באמצעות דיון ביקורתי-פרשני כי בספרי ילדים נוכחת מגמה שמרנית ומדגים זאת בשתי תמות: הראשונה היא קיומה של מהותנות אונטולוגית שבה מקובעות הדמויות בתוך קטגוריה ביולוגית, ולא ניתנת להן לגיטימציה לטרנספורמציה חיצונית או פרפורמטיבית שונה מהקטגוריה שאליה שויכו בלידתן. התמה השנייה מתייחסת למקרים שבהם ניתנת כביכול לגיטימציה לפלורליזם ולזהויות נזילות, ומראה כיצד הלגיטימציה של הדמויות לקיים מופעים לא נורמטיביים מוגבלת אך ורק למערכות יחסים עם הדומים להם – ”חריגים” עם ”חריגים”. אינטראקציות חברתיות כמעט ואינן מתקיימות בין מי שנתפסים כ”חריגים” ובין מי שנתפסים נורמטיביים. תנועה על גבי רצפים של זהויות אונטולוגיות, ובהן זהויות מיניות ומגדריות, זוכה ללעג וביזוי ומכוננת את הבושה כרכיב בזהותן של הדמויות.

מהמאמר עולה כי ספרי ילדים בוחרים שלא לדון בסוגיה באופן ישיר, ולפיכך נדרשה קריאה ביקורתית וקווירית. קריאה זו מאירה את הדרך שבה מסתייעים ספרי הילדים בטיעון הביולוגי כדי להציג אחרות ושונות מינית ומגדרית כלא-טבעית. המאמר מציג את מכלול הטכניקות התמטיות והוויזואליות שבהן נעשית דה-לגיטימציה לפרקטיקות של נזילות מינית-מגדרית המבססת אידיאולוגיה הטרונורמטיבית באמצעות שיח טרנספוּבִי. אחת הדרכים היא למשל שימוש מרובה בצורות, יצורים, חפצים ובעלי חיים בתור דמויות בסיפורים, המאפשר התחמקות מהתמודדות ישירה עם סוגיית הזהויות הנזילות. פרקטיקה זו מעמיקה את חריגותן של הדמויות ומעצימה את הדפוס של תת-ייצוג של דמויות אנושיות שזהותן המינית לא נענית לכללי המרחב ההגמוני הבינארי.

1 **משהו אחר** הוא שם ספרה של קתרין קייב, [1994] (1999) שהמאמר ידון בו.

ספרות הילדים היא כלי ואמצעי חינוכי, ולפיכך הדיון בסוגיות אלה בקורפוס זה הינו מחויב המציאות שבה טרנסים וטרנסיות בחברה שלנו חשופים לאלמות, הפליה וטרנספוביה.

מילות מפתח: ספרות ילדים; הגיל הרך; קריאה ביקורתית; קוויר; טרנסג'נדר; זהות מינית; טרנסופוביה; להטב"ק

מבוא

במאמר אקרא באופן ביקורתי מנקודת מבט קווירית וטרנסית, ספרי ילדים קנוניים ופופולריים ואדון בשאלה כיצד באים בהם לביטוי נרטיבים של נזילות מינית-מגדרית. כדי להשיב לשאלה זו אבחן את קיומו של שיח הטרונורמטיבי² וטרנסופובי³ מחד-גיסא, ושיח קווירי⁴ מאידך-גיסא, ואת האופנים והפרקטיקות התמטיות והוויזואליות שבהם הם באים לידי ביטוי.

במאמר אדון גם בשאלות האלה: האם ספרי הילדים שנבחרו לדיון⁵ מבססים נורמות רדיקליות או שמרניות בנוגע לתפיסות של זהות ולחלוקה לקטגוריות שיוך ביולוגיות, מיניות ומגדריות? האם הם מבססים את החלוקה המגדרית הבינארית או מאפשרים את קיומן של חלוקות לא-בינאריות ומרחב של זהויות מיניות נזילות? האם הפרקטיקות המוצגות בספרי הילדים מאפשרות ומעודדות מעבר בין קטגוריות שונות, ותנועה על גבי רצפים של זהויות אונטולוגיות, בהן זהויות מיניות ומגדריות? או שמא תנועה שכזו ממוסגרת כמאמץ שאינו נושא פרי ולפיכך גוררת הלעגה וביזוי של העושים בה שימוש? המאמר ידון גם בשאלה באיזו דרך מתבטאות בספרים התאוריה הקווירית שמתנגדת לטבעיותה של הקטגוריה הביולוגית, ופרקטיקות טרנסג'נדריות המבקשות לאתגר את הרצף מין-מגדר-נטייה מינית ולערער את טבעיותו?

2 הטרונורמטיביות היא מערכת הנורמות החברתיות המחלקת את כל הברואים, בני ובנות האדם ובעלי החיים לשתי קטגוריות מגדריות שמהם נגזרת הזהות המינית והתפקיד החברתי. נורמות אלה מגדירות את הנטייה המינית ההטרוסקסואלית כנורמטיבית.

3 טרנסופוביה הוא מערך העמדות השליליות המבוטאות בחוסר סובלנות ופוגענות כלפי מי שזהותו המינית אינה ברורה, ובעיקר כלפי אנשים שאין התאמה בין הקטגוריה הביולוגית שלהם לחוויית הזהות שלהם, למשל מי שאינם חווים התאמה בין המין הביולוגי אליו הושמו בלידתם והמגדר אותו הם חווים.

4 השיח קווירי מתייחס לחשיבה הבינארית כפונקציה חברתית שרירותית ודכאנית ומבקש לאתגר את השיח הדיכוטומי, באמצעות טשטוש גבולות הזהות המינית ויצירת רצף המאפשר קיומים מיניים מגוונים.

5 נבחרו 12 ספרי ילדים שרובם ככולם קנוניים: 6 ספרים ישראלים משנות האלפיים 2001-2013 רובם סופרים קנוניים: נורית זרחי, נירה הראל, אורנה לנדאו, יורם עבר הדני ונוגה אלגום. מאיירי הספרים אף הם קנוניים: הלה חבקין, אביאל בסיל, נועם נדב ועמר הופמן. הספר השישי: **סיפורו של משולש ורוד** הפך קנוני בשל תוכנו. וכן 3 ספרים שנכתבו קודם לשנות האלפיים, גם הם של יוצרים קנוניים: דן פגיס, נורית זרחי ופאול קור ו-3 ספרים שתורגמו לעברית.

מאחר שמדובר בספרי ילדים סביר שהנושאים הנדונים ימצאו ביטוי ברובד הסמוי, המשתמע והפרשני, ובדרך של סובלימציה והזרה המקובלת בספרות הילדים לעיסוק בסוגיות רגישות. בחלק מהספרים במאמר זה שאלת התנועה על רצפי מין-מגדר לא נדונה באופן ישיר, אלא בשאלות קרובות, שבהן נבחנת ונדונה הלגיטימציה לטרנספורמציה זהותית בין קטגוריות שונות, למשל, מאדם לבעל חיים ועוד. במאמר אטען שהמוטיבים המרכזיים בספרים אלו מנכיחים אידיאולוגיה הטרונורמטיבית באמצעות שיח טרנסופובי ועושים שימוש בטיעון הביולוגי כדי להציג אחרות ושונות מינית ומגדרית כלא-טבעית, וכך מקבעים את הקטגוריה הביולוגית.

כמו כן מנכיחים הספרים מהותנות ביולוגית, לפיה אין לגיטימציה לפרקטיקות של שינוי או ערעור על "טבעיותה" של הקטגוריה הביולוגית. גם ספרי הילדים הנותנים לגיטימציה לפלורליזם ולשונות, נותרים נאמנים להפרדה הקשיחה שבין מי שמוגדר "חריג" ומי שמוגדר "רגיל" באפשרם ל"חריגים" ליצור קשרים רק עם "חריגים" אחרים. גידור זה מותיר את מי שמסומנים כמצויים מחוץ לנורמה במצב של בידוד חברתי ומקבע עוד יותר את חריגותם. מצב זה שבו לא מתקיימת אינטראקציה בין מי שנתפס כחריג לבין מי שנתפס כנורמטיבי, בין טרנסג'נדרים לסיסג'נדרים⁶, בין מי שחווים דיספוריה מגדרית⁷ לבין מי שחשים הלימה בין המין שאליו שויכו בלידתם והמגדר שאותו הם חווים – לא רק מבסס דה-לגיטימציה לפרקטיקות של נזילות מינית-מגדרית, ולא רק מקבע את היחס אליהם כחריגים, אלא מבסס הצדקה לבידודם החברתי.

מה לתאוריה הקווירית והטרנסית ולקריאה ביקורתית בספרי ילדים?

חשיפה של נושאים אלה בספרי ילדים ובחינה של הערכים הנחשבים מוחלטים, מובנים מאלהם ולעיתים אף טבעיים, מאפשרת לתהות על המסרים שמבססים ספרים לילדים שלא רק משקפים את המציאות אלא אף מבנים אותה. בד בבד עם ניצני תהליך השינוי ביחס החברה למרחב של זהויות נזילות, העובדות עדיין מצביעות על שטרנסג'נדרים וטרנסג'נדריות חשופים לאלימות, אפליה וטרנספוביה בצמתים רבים בחברה הישראלית.⁸ לפיכך, דיון בשאלת החינוך נגד להט"בופוביה הוא מחויב המציאות. התבוננות בספרות הילדים המשמשת ככלי וכאמצעי חינוכי הוא חלק מדיון זה (פדבה, 2014; רוזין, 2013; 2014).

התאוריה הקווירית⁹ כתאוריה ביקורתית התפתחה מהתחום ההומו-לסבי, והיא מאופיינת בהתבוננות ביקורתית על הקטגוריות הרווחות של מין, מיניות ומגדר ובניסיון לערער אותן. קוויר

6 סיסג'נדרים (Cisgender) מי שחשים התאמה בין המין שיוחס להם בלידה לזהותם המגדרית.

7 אי הלימה מגדרית (Gender Identity Disorder).

8 דו"ח מרכז ניר כץ למאבק בלהט"בופוביה. <http://shluvim.macam.ac.il/file/download/84082>.

9 Queer Theory

הוא קטגוריית זהות אנטי-זהותית. התאוריה משלבת בין הגישות של מישל פוקו¹⁰ וז'אק דרידה,¹¹ ובין מחשבה פמיניסטית רדיקלית מפרספקטיבה הומו-לסבית (באטלר, 2001, 2007; זיו, 2001, 2007).

ג'ודית באטלר,¹² ממנסחות התאוריה הקווירית, טוענת שהשפה כמוסד של כוח, יוצרת קטגוריות במערך היררכי ומכפיפה אליהן אנשים, וכי פרקטיקות חברתיות יצרו מציאות שקיימת בה נטייה מינית אחת – ההטרסקסואליות – המנסה לדחוק קיומים מיניים אחרים במגמה להעלים טווח של זהויות מיניות, אף שמגוון הזהויות וההעדפות המיניות אינן פחות נורמליות או יותר נורמליות מהטרסקסואליות. זיו (2007) טוענת שבאטלר עושה מאמץ לבצע דה-נטורליזציה¹³ של המין והמגדר, כלומר לשלול את היותם טבעיים ולחשוף את אופיים הכפוי. באטלר (Butler, 1998) והדוגלים בתאוריה הקווירית טוענים שאין נשיות אחת, אלא אוסף של זהויות, ושהניסיון להגדיר "אישה" מקביל לתפיסת הפטריארכיה כסטרוקטורה של עליונות גברית. על פי התאוריה הקווירית מין ומגדר הם תוצר של הבנייה חברתית.¹⁴ לפיכך, שתי קטגוריות אלו נשענות זו על זו, מעניקות לגיטימציה זו לזו ואין ביחס ביניהן, כמו גם בהן עצמן, אמת טבעית או אינהרנטית. הפרקטיקה הטרנסית (Paisley et al. eds., 2006), המתייחסת לכל מי שזהות המגדר שלו או שלה אינה תואמת את הנורמות החברתיות המקושרות עם המין שאליו שויכו בלידתם, היא דוגמה לערעור הבינאריות של הרצף מין-מגדר-מיניות (גרוס, 2005).¹⁵ לכן, מקובל כיום כי המגדר הוא פרפורמנס (performance), כלומר מבע ביצועי, ומכאן שמגדר אינו מהות אלא עשייה, ביצוע (Butler, 1998; רוזמרי, 2001; דנינו-יונה, 2017). דומה שהשיח הקווירי מניע את תהליך פרימת משטרי המגדר ומאפשר בכך מרחב שהולך ומתגוון, של זהויות ופרקטיקות של שונות מינית ומגדרית (יונה וקטרי, 2017).

10 הטענה המרכזית של פוקו (Michel Foucault) היא שזהות היא תוצר של יחסי כוח במסגרת חברה נתונה, כמו גם התשוקה המינית, כי אין תשוקה טהורה שקודמת ליחסי הכוחות ואין מיניות שקודמת להפעלת הכוח. המוסדות גורמים לאנשים לחשוב שהמיניות שלהם היא בחירה טבעית שעה שהיא תלויה הבניה חברתית וכוח, פיקוח על המיניות, מישטרה ושליטה בה. בספרו **מעבר למיניות**, טען שתפיסת המיניות כממד מרכזי בהגדרת הזהות היא פרקטיקה שצמחה במאה ה-18 במערב ותכליתה הייתה הסדרת המיניות באמצעות הבחנה של התנהגויות מיניות כנורמליות או כסוטות, כחלק ממערך של פיקוח ומשטור (פוקו, 1996, 2008).

Jacques Derrida 11

Judith Butler 12

13 נטורליזציה – טבעון, היא הניסיון להציג נורמה קונטייביט כמצב טבעי שאינו ניתן לשינוי.

14 כלומר, המגדר והאידיאולוגיה המגדרית הם אלו הטוענים את הקטגוריה "מין" בתוכן, בו בזמן שהמין הוא לכאורה הרכיב הטוען את הקטגוריה המגדרית בתוכן.

15 במילים אחרות, התיאוריה הקווירית הקוראת תיגר על החלוקה הדיכוטומית של מיניות, טוענת שהמגדר הוא מנגנון של הבניה חברתית שהופך את המין למהות טבעית, ולא להפך, כפי שמקובל לחשוב. אנו מקבלים את הזהות המגדרית שלנו מבחוץ, מפנימים אותה ומפעילים סימפטומים התנהגותיים חיצוניים ששבים ומגדירים מחדש את זהותנו המגדרית, כחלק ממשטר המגדר שפועל בשירות ההטרסקסואליות הממוסדת כמנגנון חברתי ופוליטי.

במאמר אעשה שימוש בדיון הביקורתי במושגים הרווחים¹⁶ בשיח הטרנסי ובתאוריה הקווירית ואבחן את נוכחותם בספרי הילדים במובנם הרחב. חשיבותה של קריאה ביקורתית מנקודת מבט טרנסית וקווירית נשענת על פרדיגמות בביקורת הספרות, וכן על התובנה של סדג'וויק (זיו וגרוס, 2010) שספרות הינה משאב חיוני לקיומה ולהישרדותה של תופעה, וכי הנכחת פרקטיקות של קריאה קווירית מונעת ניסיון להכחדה תרבותית של מופעים המערערים על הרצף מין-מגדר-נטייה מינית. בחינת המושגים במובנם הרחב נענית לתאוריה הקווירית שמבקשת להרחיב את הגבולות הנורמטיביים ומבוססת על ההנחות שהתייחסות לנושאים אלה בספרות הילדים תהיה בדרך כלל ברבדים סמויים, תשלב מוטיבים אלגוריים ותרבה ללהק לדמויות בסיפור בעלי חיים, חפצים ואובייקטים. השיח הטרנסופובי בספרי ילדים במובנו הרחב יתייחס לכל ניסיון להניא דמויות בספרי הילדים מלהיות מה שלכאורה אינן יכולות להיות "באופן טבעי". לא רק המין והמגדר מהווים בספרי הילדים קטגוריות מהותניות כופות, אלא גם המוצא והשיוך הביולוגי. במאמר אדון בחוויות של טרנסים וטרנסיות במובן הרחב, ובהן חוויות התסכול, הבושה, המצוקה וחוסר השייכות החברתית שחוות הדמויות בספרי הילדים, חוויות המקבילות לחוויות של טרנסים וטרנסיות בחברה. חוויות אלו, כפי שמציין קטרי (2016), נובעות לא רק מחוסר ההתאמה לכאורה בין המין והמגדר, אלא גם משום שטרנסים וטרנסיות עוברים על איסור חמור והוא אימוץ זהות החורגת מהחלוקה הדיכוטומית לשני מינים מגדרים הופכיים-משלימים.

בחלק הבא אקרא קריאה ביקורתית, טרנסית וקווירית, במבחר ספרי ילדים לאור שתי תמות¹⁷: ראשית, אבחן את קיומה של מהותנות אונטולוגית, ואת האופן שבו הקטגוריה הביולוגית מתקבעת בהם כטבעית ומייצרת דה-לגיטימציה לטרנספורמציה זהותית. שנית, אבחן את שאלת הלגיטימציה לערעור על הדיכוטומיות של מופעים המוגדרים נורמטיביים מזה, ושאינם נורמטיביים מזה, ואת הפוטנציאל המוגבל של השתלבות של מי שנתפס כחריג במרחב.

1. מהותנות אונטולוגית: קיבוע לקטגוריה הביולוגית ודה-לגיטימציה לטרנספורמציה

ספרו של ז'ול פיפר **תנבה כבר ג'ורג** (פיפר, 2001) מביא את סיפורו של ג'ורג' הכלב שאינו מצליח לנבוח למורת רוחה של אימו שמתחננת אליו שוב ושוב: "עכשיו, בבקשה תנבח, ג'ורג'".¹⁸ ג'ורג' מצליח ליילל כמו חתול, לגעגע כמו ברווז ולנחור כמו חזיר, אבל לא לנבוח ככלב. ג'ורג' מאופיין בחוסר יכולת

16 כגון: הומופוביה, טרנסופוביה, להטופוביה, פרפורמנס ופרפורמטיביות, התחזות, התחפשות, סיסיו, וכדומה.
17 רודין (2013) מציע במאמרו חלוקה של ספרי ילדים לשלוש קטגוריות: קוויריות, קוויריות משתמעת וקווירופוביה.
18 הציטוטים המובאים מספרי הילדים מדויקים אף אם שיטת הכתיב אינה זהה לזו של המקור. ברוב הציטוטים נהגתי לפי שיטת הכתיב המלא, כדי להקל על הקורא. בכל דיון בספר יהיו כל הציטוטים המובאים לקוחים מספר זה ולכן לא אציין בכל ציטוט את מקורו. כמו כן, לא מצוינים מספרי העמוד מהם לקוח הציטוט שכן בחלק מספרי הילדים אין ציון מספרי עמוד.

להשמיע את הקול ה"נכון", שמצפה ממנו אימו המייצגת את המבט ההורי והחברתי. היעדרו של קול כמצב של חסר הוא מאפיין משמעותי בחוויה הטראנסג'נדרית.

בדיאלוג בין האם לבנה מציגים האיורים את קשת הרגשות של האם: תקווה, אכזבה, תחינה, כעס וייאוש, שמייצגים את המערך הרגשי שלא אחת חווים טרנסים וטרנסיות ביחסים עם הוריהם.

איור 1: מהספר **תנבה כבר ג'ורג'** (פיפר, 2001).

ההבדל בין ג'ורג' לאימו באיור בא לידי ביטוי בשני הבדלים: הראשון הוא גודלה הפיזי של האם, שמבהיר את הבדלי הגיל ביניהם; השני הוא הצעף האדום, שבלעדיו מינה של האם לא היה נראה לעין, כשם שמינו של ג'ורג' לא נראה לעין. הצעף כפריט לבוש המאפיין את מינה של האם, מהדהד את טיעונה של באטלר (2001), לפיו הפרפורמטיביות המגדרית היא זו שמלמדת על המין וטוענת אותו במשמעות, ולא להפך.

בצר לה, לוקחת האם את ג'ורג' לווטרינר המבקש לבחון לעומק את הבעיה. "הווטרינר נכנס עם היד שלו עמוק לתוך הפה של ג'ורג'..." ובוזה אחר זה הוא שולף משם החוצה: חתול, ברוז, חזירון ופרה. רק משהוצאו בעלי החיים בפרקטיקה שמרמזת לפרוצדורה כירורגית, מצליח ג'ורג' לנבוח ככלב. האיור (שלהלן) המתאר את שמחת האם והווטרינר, מבהיר עד כמה הדבר משמעותי עבורם.

איור 2: מהספר **תנבה כבר ג'ורג'**.

אולם, כפי שישתברר מסוף הסיפור, שמחתם הייתה מוקדמת וזמנית. בדרכם הביתה משביקשה אימו של ג'ורג' להתגאות בפני העוברים והשבים ביכולתו לנבוח, הסתבר שיכולתו לנבוח הייתה חד-פעמית, ובמקום לנבוח הוא מצליח לומר רק "הלו". קולות החיות שבקעו מגרונו עד לטיפול הרפואי שהעניק לו הווטריןר נומקו מבחינת העלילה בחיות ששכנו בבטנו, עתה משהוצאו חיות אלה, עולה השאלה האם בפעם השנייה ג'ורג' לא יכול היה לנבוח, או שמא לא רצה?! קריאה טרנסית בסיפור תצביע על כך שג'ורג' הוא כלב שאינו מגלם את הפרפורמנס של כלבים על פי התפיסה השמרנית, מה שמצדיק מבחינה תמטית את הפרוצדורה הרפואית שמבוצעת בו ונועדה 'לתקן' אותו בהתאם לתפיסות חברתיות הקוראות להלימה בין המין אליו שויך ג'ורג' (כלב) לבין המבע הביצועי המצופה ממנו (נביחה).

העובדה שגם לאחר הפרוצדורה הרפואית ה'מתקנת' ג'ורג' אינו נענה לציפיות החברתיות ממנו מערערת על ההנחה שהמהות נטועה בגוף, ולפיכך ניתנת לתיקון באמצעות הסדרה של הגוף בהתאם לציפיהי חברתית. יש בקביעה זו יציאה נגד העליונות שתובעת לעצמה המערכת הרפואית בכל הנוגע להכשרה או לשלילה של הלגיטימציה מפרקטיקות טרנסיות, כפי שטוען דין ספייד (Spade, 2003; a, b). יתרה מזאת, הסיפור חותר תחת ההבחנה הקשיחה בין יכולת לרצון. סוף הסיפור מותיר את השאלה הזאת פתוחה: האם ג'ורג' אינו יכול או אינו רוצה לנבוח? בכך מצביע הסיפור על הכשל הנטורליסטי הגוזר את הרצוי מהמצוי, את ה-ought מה-is. ואולם, על אף נקודה חתרנית וחיובית זו שבה מסתיים הסיפור, הנרטיב המכונן את העלילה כולה הוא זה ששולל את הלגיטימציה של ג'ורג' לפעול בפרפורמטיביות שאינה בהלימה עם המין שאליה הושם בלידתו. קריאתו של ג'ורג' "הלו" בסוף הסיפור ממסגרת אותו ככלב סרבן, וחושפת, גם אם בדיעבד, את הטבעיות של הרצף מין-מבע ביצועי.

ספרי ילדים רבים מציגים רצון של ילדים, לרוב בנים, להיות בעלי עוצמה וכוח. מקצתם מבטאים זאת באמצעות הרצון להפוך לבעלי חיים עוצמתיים, ובעיקר לאריה ולנמר.¹⁹

ספרים בעלי נרטיב דומה שבמרכזם בנות, הם מיעוט שולי. אחד מהם הוא ספרה של אורנה לנדאו נַמְרֵת (לנדאו, 2012), שאייר עמר הופמן. זהו סיפור המציג את התייחסותה של משפחה שבה אם ושלושה בנים לבת הזקונים שמרגישה שהיא נמר. בני המשפחה הבטוחים שהילדה חלתה במחלה ושמה נמרת, מנסים לרפאה בדרכים שונות. הסיפור מסתיים בתיאור האופן שבו נרפאה וכיצד שבה להיות ילדה כמקודם. הילדה, ששמה משוּש ליבי, מתעוררת בבוקר ומרגישה מוזר. לא כואב לה דבר, אבל יוצא לה שיעול משונה שהופך לשאגה, ובגופה מתחוללים שינויים: ציפורניה מתארכות ושיניה מתחדדות, והיא מודיעה לאימה בשאגה שהיא הפכה לנמר, או כפי שמסבירה זאת האם, הילדה חלתה ב"נַמְרֵת". למעשה, מבצע/ת פה משוש ליבי תנועה כפולה, הן ערעור על

19 למשל; **חולצת האריה**, מאת אורי אורלב; **דניאל ושוודי הים**, מאת רונית חכם; "סופרמן היהודי" בתוך: **סבתא של שבת**, מאת יעל משאלי; "גבורים מצירים" בתוך: **האמץ לפחד**, מאת נאוה סמל; "למה נתחפש בפורים" בתוך: **שנינו נתנהג יפה**, מאת אורלי קסטל-בלום; **הרפתקה בתיאטרון**, מאת עדנה מזי"א.

הקטגוריה הביולוגית (אדם) הן על הזהות המינית-מגדרית, שכן ההצגה העצמית שלה/ו היא לא של נמרה, אלא של נמר. מאחר שהילדה מגדירה את השינוי שחל בה בלשון זכר – נמר, אתיחס בהמשך הניתוח לדמות זו כפי שהיא מגדירה את עצמה – נמר.

הבחירה למסגר את פרקטיקת ההזדהות בתור נמר על משקל המחלות כמו חזרת ואדמת, ממקמת את הערעור על הקטגוריה המולדת כמחלת ילדות חד-פעמית שתחלוף. השינוי בהזדהות העצמית של הנמר הוא זה הנוטל ממנו את הזכות להמשיך ולהיקרא "משוש ליבי", כלומר אהבתי ושמחת חיי, על אף הניטרליות המגדרית בשם עצמו. ריבוי השמות והכינויים שמעניקים לנמר אימו, הווטרנר והמספר מתכתב עם ריבוי הזהויות. כל הכינויים מקטינים ומלעיגים אותו: "נמר קטן", "נמרור", "הנמר השובב", "נמר חמוד"; "גור נמרים חמוד": "הנמרור הקטן". כינויים אלו מבססים את היחס לשינוי שחל בגיבור הסיפור כאל גחמה ילדותית ונוטלים ממנו את הזכות לפרפורמטיביות חתרנית. הבחירה של האיור למקם את השינוי שחל בילדה בכפולת עמודים שבה ממחיש האיור (למטה מימין) סערה בחדר והטיפוגרפיה המשלימה זאת, ממסגרים את האירוע כסנסציוני.

איור 3: מהספר נמרת (לנדאו, 2012).

ההתייחסות לשינוי הסוגני-מיני²⁰ כאל מחלה מסבירה את המאמצים הרבים שמשקיעה האם המודאגת והמבוהלת לרפא אותו מהנמרת ולהשיבו לתפקיד הילדה הקטנה והחמודה. המאמצים כוללים את עצות הבנים לפתרון מקצועי מחוץ לבית: ביקור אצל רופא ילדים וווטרנר וכליאה בגן חיות, כמו גם פתרונות רפואיים אחרים שיכולים להינתן בבית, כגון אקמולי, זריקה בטוסיק והרבה פלסטרים. עצות המתבררות כלא מועילות. גם כאן, כמו בספר על הכלב ג'ורג', פרקטיקות חתרניות מיניות-מגדריות עוברות מדיקליזציה²¹ באופן מידי, וממוסגרות כסטייה הדורשת תיקון.

20 סוגנות (speciesism) היא אפליה על בסיס מין ביולוגי, מונח שטבע הפסיכולוג הבריטי ריצ'רד דאדלי ריידר (Richard Dudley Ryder).

21 מדיקליזציה היא תהליך שבו מוגדרות תופעות ובעיות חברתיות והתנהגותיות כרפואיות, ולפיכך עוברות תהליך הסדרה של פיקוח, טיפול ומניעה על ידי המערכת הרפואית.

איור 4: מהספר נמרת (לנדאו, 2012).

בטרם אתייחס לניסיונות הטיפול האחרים, אתייחס לסוף הסיפור שבו בוחרת האם בטיפול ביתי לאחר שכל הניסיונות שקדמו לו לא צלחו: "פשוט נפנק אותה עד שהנמרת תעבור מעצמה".

הפינוק של האם כולל הגשת כוס תה, קערה גדולה של מרק עוף, כפי שנוהגים בשפעת חולפת, צפייה בטלוויזיה וליטופים. הטיפול עושה את שלו, שכן לאחריו "מבריא" הנמר והילדה שבה לעצמה. האם אומרת לה: "משוש ליבי, [...] החלמת! [...] אני כל כך שמחה שהבראת". בכך נרתם הנרטיב הסיפורי לאידיאולוגיה ההטרונורמטיבית. הפרקטיקה הטרנסית ממוסגרת כקריאה לתשומת לב ופינוקים בלבד, וטיפול ההמרה שעבר הנמר מוכתר כמוצלח, קתרטי, ולפיכך אף ראוי. האיור מציג את הדמות הראשית הן כילדה הן כנמר קטן ומטשטש לכאורה את הגבולות בין המינים. עם זאת, ברובד הסמוי הוא חותר תחת הלגיטימציה לשינוי הסוגני-מיני של הנמר, בהקפידו על פערי גודל בין הנמר ושלושת אחיו, וכן על הרקע של איורי הנמר הצבועים בוורוד המיוחס לנשיות. המעברים בין הצגת הדמות הראשית כילדה ממין נקבה לנמר ממין זכר מתבטאים בטקסט ובאיור.

באחת הסצנות בסיפור, שבה מוצא הנמר מהבית ונלקח לרופא הילדים הוא קשור בחבל: "והם לקחו חבל גדול וקשרו אותו לצווארו של הנמר השובב, ונסעו כולם אל הרופא". בחדר ההמתנה של רופא הילדים הנמר השתולל "ואימהות שהיו שם נבהלו מאוד" ותהו "מי זה מביא נמר לרופא ילדים?" אימו של הנמר נעלבת ומשיבה להם: "זה לא נמר, זו הילדה שלי".

איור 5: מהספר נמרת (לנדאו, 2012).

פרט לבני משפחתו של הנמר כל מי שפוגש בו לראשונה מתייחס אליו כאל נמר: האימהות בחדר ההמתנה של רופא הילדים; רופא הילדים שאומר בכעס "תיקחו מפה את הנמר הזה. אני רופא ילדים, לא רופא נמרים"; אישה זקנה בחדר ההמתנה של הווטרין שמתפלאת: "מי זה מגדל נמר באמצע העיר?!" הווטרין ושומרי גן החיות. ניכר מכך שהפרפורמטיביות של הנמר מוצלחת. בשפה הטרנסית ניתן לומר כי הוא "עובר"²². אולם בני משפחתו מבקשים שוב ושוב "לחשוף" את "הזיוף" בהתעקשם על הקטגוריה הביולוגית שלו כקטגוריה הלגיטימית היחידה.

לאחר הביקור אצל רופא הילדים יש שתי סצנות משמעותיות שאתעכב עליהן, הראשונה – הביקור אצל הווטרין וניסיון הכליאה בגן החיות. תגובתו של הווטרין לנמר ראויה לתשומת לב. הוא שמח שהובא למרפאתו נמר, שכן לדבריו נמאס לו לטפל רק בחתולים וכלבים: "איזה יופי [...] אני כל כך משועמם שאפילו עכברים משמחים אותי. אבל נמר! נמר עוד לא היה לי!" לאחר שהוא בודק את הנמר הוא תוהה מדוע הובא אליו הנמר לבדיקה: "זה גור נמרים חמוד מאוד ובריא לגמרי. למה בעצם באתם?" וכשהאם אומרת לו בדמעות שזה אינו נמר אלא בתה הקטנה שחלתה בנמרת, מרצין הווטרין ואומר: "אם זה נמר, זה נמר בריא, אבל אם זו ילדה, אז היא חולה מאוד". לאמור, פרפורמנס הכולל טרנסיות – שינוי בזהות המינית הוא בגדר מחלה. זאת ועוד, גם כאשר הזהות הסוגנית-מגדרית של הנמר היא חד-משמעית – הוא מצליח "לעבור" בעיני כל רואהו ובמיוחד בעיני הווטרין, שבעלי חיים הם תחום מומחיותו – עברו חושף אותו שוב כלא קוהרנטי, והוא מוגדר כ"ילדה חולה מאוד". בסיום המפגש עם הווטרין הוא מציע לבני המשפחה הצעה מפתיעה שמדגישה את העובדה שהנמר אכן "עובר" כנמר בהצלחה, ומבטאת נימה של חוסר שביעות רצון מצידו של הווטרין על ניסיונות המשפחה ל"תקן" אותו. אפשר שהווטרין מבטא בהצעתו תמיכה במהלך הטרנסית: "אתם בטוחים שאתם לא רוצים לשמור אותו ככה? ילדות יש המון, והנמר הזה הוא חמוד מאד ומיוחד." המשפחה אינה מקבלת את הצעתו ומפגינה עצב רב, פרט לנמר ששמח שהווטרין

22 "עובר" הוא השימוש השגור באשר למצג המגדרי החיצוני והמידה שבה הוא נתפס כמשכנע. למשל, אישה טרנסית שלא "תיחשד" כגבר נחשבת "עוברת" מנקודת המבט של החברה לגבי נראותה החיצונית.

לא הצליח לטפל בו, וייתכן שהוא מביע שמחה על ההכרה בו מצד הוטרניר: "יצאו כולם עצובים ממרפאת החיות. רק הנמר הקטן קיפץ מסביב."

הסצנה השנייה – העברת הנמר לגן החיות, רעיון שהאם מעידה שהוא "רעיון מצוין!" זוהי סצנה קשה, שבה מובל הנמר לכלוב אגב התנגדות ויללות. גן החיות הוא מרחב גאוגרפי סגור, שאין ממנו יציאה. הבחירה בגן החיות כיעד שאליו מובא הנמר, לאחר שהטיפולים הרפואיים לתקנו כשלו, היא בעלת משמעות. בניגוד לשחרור בטבע כאפשרות שעשויה להיטיב עם הנמר, גן החיות הוא אתר שבו מבקרים נהנים מצפייה בבעלי החיים תמורת תשלום. בגן החיות יהיה הנמר בזמינות מתמדת למבטם של זרים. בדינמיקה זו יש הד למציאות חייהם הטראגית של לא מעט מהטרנסים והטרנסיות, המנסים לשרוד בדרכים שונות כשהם מורחקים מביתם ומוצאים את עצמם מופקדים למבטים של זרים המוכנים לשלם כסף כדי לחזות בהם, ואף לנצל אותם ואת גופם (יונה וקטרי, 2017).

רגע לפני שהנמר נכלא בכלוב המסורג, יש איור על גבי כפולת עמודים, שבהם אימו של הנמר שואגת את המשפט: "כל נמר צריך להיות עם אמא שלו".

איור 6: מהספר נמרת (לנדאו, 2012).

כל הפרטים בכפולה זו: הצבעים, הפרופורציות והטיפוגרפיה, מעצימים את הדרמטיות של הסצנה. צבע הרקע של האיור הוא כתום וזו הכפולה היחידה שזה צבעה בספר²³, ונראה שברקע הכתום יש הד לשורש המילה כ-ת-ם המתכתב עם מצבם החברתי של טרנסים וטרנסיות, בצד

23 מרבית הכפולות הם בלבן או תכול-ירוק. כפולה אחת ורודה שאליה התייחסתי לעיל, ואחת כתומה.

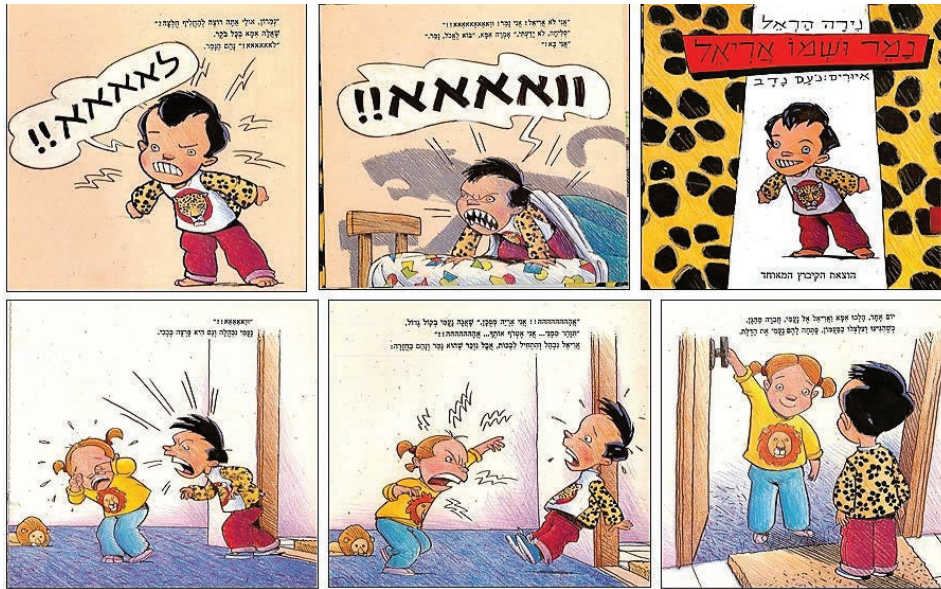
משמעותו המושאלת של הכתום כצבע המעורר תיאבון ודחפים מיניים. הדמויות המאורות האחרות הן של שומרי גן החיות במדים כחולים ושל הנמרים שפרוותם צהבהבה. כחול וצהוב הם צבעי יסוד ראשוניים שמערבובם נוצרים הצבעים האחרים. הבחירה לצבוע את השומרים – בני האדם, ואת הנמרים – בעלי החיים, בצבעים אלה, מרמזת אפוא על הסדר הטבעי והראשוני של הדברים, לאמור, יש בני אדם ויש בעלי חיים, וטרנספורמציה אינה אפשרית. לעומת הכחול והצהוב שהם כאמור צבעי יסוד, כתום הנוצר מערבוב שני צבעי יסוד נחשב לצבע המשלים של הכחול. הבחירה בכתום יכולה לרמוז על ה'ערבוב' הסוגני-מיני: בין בן אדם לבעל חיים, ועל ה'ערבוב' המגדרי ילדה-נמר המגולם בנמר – גיבור הסיפור. הפרופורציות בין הדמויות ביחס למרחב המאוויר מעצימות את זעקתה של האם. למרות הקושי של האם לקבל את השינוי, רחמיה נכמרים כשהנמר שלה מיילל מאחורי הסורגים. רגע לפני הכליאה קוראת האם לבתה הקטנה נמר ומדגישה את הצורך של הילדה-נמר, למרות הזהות המינית הדואלית, באהבה ובית המגולמים במילה 'אימא'. פרט לאם המתייחסת לבתה ביחס דואלי, גם המספר עושה זאת לאורך הסיפור: "הנמרור הקטן", "והיא הייתה כל כך מבהילה" – בתוך שימוש בלשון זכר (נמרור קטן) ונקבה (מבהילה). מלבד היעדר הלגיטימציה החוזר כאן לתנועה על הרצף בין המינים, השינוי של הנמר מתואר כמבהיל. גם כאן, בדומה למציאות חייהם של טרנסים וטרנסיות, יש היפוך בין הקורבן לתוקף. הנמר – קורבן של תגובת המשפחה והחברה, שמובל קשור לכליאה בגן החיות, נתפס כאיום מפחיד על החברה. מסגור כזה הוא שיוצר לגיטימציה להפעלת כוח כלפיו כמו גם כלפי הרבה טרנסים וטרנסיות, הנתפסת כהכרחית להגנה על החברה מפניהם. סופו של הסיפור, הוא שלאחר אהבה וטיפול ביתי מפנק, מתפוגג הנמר ומבצבצת ממנו שוב הילדה: "הנמר התחיל לנחור. [...] 'לילה טוב', לחשה האישה. 'לילה טוב' ענה לה הנמר, כלומר ענתה לה הילדה הקטנה שלה ששכבה שם עדין עם קצת בהרות על העור, אבל הרבה-הרבה יותר ילדה מנמר."

חוסר הלגיטימציה לטרנספורמציה ביולוגית ולטרנספורמציה של זהות מגדרית הם תופעה הרווחת בעוד ספרים ובהם ספרה של נירה הראל **נמר ושמו אריאל** (הראל, 2003), שאייר נעם נדב. הילדים אריאל ונעמי מתחזים בלבושם ובהתנהגותם, הוא – לנמר, והיא – לאריה. למרות המצג של שוויון מגדרי מעניק הסיפור לגיטימציה וקדימות לפרפורמנס של אריאל ולא לזה של נעמי. גבולות הטרנספורמציה בסיפור המאפשרים טרנספורמציה ביולוגית בגבולות המגדר אינם נענים לפנטזיה של נעמי לחולל טרנספורמציה ביולוגית מחוץ לגבולות המגדר.

האיור במקרה זה מעצים את חוסר הלגיטימציה של הטקסט בשני אמצעים: הבדלי גובה מדומים בין אריאל ונעמי ואטריבוט (attribute)²⁴ מלווה. במפגש הראשון בין נעמי לאריאל אין ביניהם הבדלי גובה, אולם בשתי הסצנות המאורות העוקבות, שבהן הם מבהילים זה את זה, אריאל נראה גבוה מנעמי. האיור, נאמן לשוויון בגובה שקבע בסצנה המאורת של המפגש הראשון ביניהם, נוקט טכניקה מעניינת ליצירת הבדלי הגובה: כשנעמי מבהילה את אריאל הוא קופץ, רגליו באוויר, והוא

24 אטריבוט הוא אמצעי הסמלה חזותי שנועד לאפיין רעיון או דמות באמצעות חפץ או דמות מלווה.

נראה אז גבוה מנעמי, וכשהוא מבהיל אותה, נעמי מתכופפת, והוא שוב נראה גבוה ממנה. המאייר מוסיף לצידה של נעמי בובת אריה קטנה כאטריבוט לגודלה בהשוואה לאריאל, וכאלמנט המשווה את התנהגותה למשחק ילדים, לעומת אריאל שהוא ממש "נמר". הרצון של נעמי לשינוי כפול בזהותה מעורר הפתעה וחוסר נחת, ומכאן כנראה הצורך להקטינה. ראוי להדגיש כי כל הסובבים את אריאל מאפשרים לו 'לשחק את המשחק' ומתייחסים לרצונו לטרספורמציה ביולוגית כאל משובת ילדות חולפת. עם זאת, הסיפור אינו מעניק מקום נרחב למהלך פורץ הגבולות של נעמי.

איור 7: מהספר נמר ושמו אריאל (הראל, 2003).

פרקטיקה דומה לזו של אריאל מאמץ גם יוני, גיבור ספרה של נורית זרחי, **נמר בפיג'מה של זהב** (זרחי, 1996), שאיירה אורה איל. יוני רוצה להיות נמר כשיגדל, ועד אז הוא משתולל כנמר למרות מחאות אביו והתנגדותו העזה. כמהלך הנדמה בעיניו חינוכי, האב הופך לנמר גדול, חזק ומפחיד עוד יותר. ההבנה של האב ששינוי הזהות הביולוגית שלו יטיל מורא על יוני, היא זו ששומטת את הלגיטימציה של יוני, והוא אכן מתחרט וחוזר בו. מתוך 24 העמודים המאוירים בספר מופיע יוני כילד בשני איורים בלבד – בראשון ובאחרון. האיור מעניק לו רק את מסגרת הסיפור, ואילו לפנטזיה הטרנספורמטיבית ולניסיונות הפרפורמטיביים שלו מוקדשים כל האיורים האחרים, ומעניקים להם משקל משמעותי. עם זאת, סיפור זה בדומה לסיפורים הקודמים, מסתיים בסוף הקתרטי שבו הסדר שב על כנו, והפרקטיקה הטרנסית ממוסגרת כפרקטיקה טמפורלית-זמנית, כגחמה הניתנת לתיקון, במקרה זה, באמצעות פעולה חינוכית.

ספרו המוכר והפופולרי של דן פגיס **הביצה שהתחפשה** (1973), עוסק בשאלות של זהות דרך המוטיב של התחפשות-התחזות ודן בהקשרים שונים של זהות: לאומית, דתית, מינית (גלזר, 2016; פלדמן, 2015). במאמר אדון בו מנקודת מבט טרנסית. שורץ (2004) מעניק לספר פרשנות פוסט-מודרנית ומדגים כיצד הכפפת יצירה מודרנית למודל פוסט-מודרני מאפשר לאתר בה היבטים חתרניים, ובמקרה של פגיס, חתרניים מבחינה מגדרית, מבחינת המבנה של מודל החניכה ומבחינה ויזואלית. שורץ טוען שעל אף שהסיפור טראומטי הוא הפך לפופולרי ואהוב משום ש"פגיס, אמן התחפשויות נודע, מגיש לנו, לילדים ולמבוגרים כאחד, גלולה מרה בעטיפה נאה" (שורץ, 2004, עמ' 281). אפשר היה להסתפק בפרשנות לפיה ספר זה הוא רומן חניכה והתבגרות²⁵ המבוסס על מוטיב הגילוי העצמי, ואפשר להיות נדיבים כלפי הסיפור ולהרחיב את שדה פרשנותו, וכך אעשה. התעלמות מבחירתו של פגיס, דווקא בביצה שעוברת שינוי בזהותה המינית-מגדרית והופכת לאפרוח, תחטא להכרעה המרכזית בבחירת גיבור/ת הסיפור, וכן תחטא להכרעה של פגיס, שאף אייר את הספר, לבחור בצבעים ורוד ותכלת על פי הסדר הזה, כצבעי ה"פורזץ" (Forsatz),²⁶ המרמזים לצבעי דגל הגאווה הטרנסג'נדרית.²⁷ בחירה זו, שחותרת תחת הנורמה החזותית היוצרת סימטריה בין הפורזץ הקדמי לאחורי, חשובה שכן היא משדרת את אלמנט הבינאריות המגדרית המהדהד לאורך הסיפור.

איור 8: מהספר **הביצה שהתחפשה** (פגיס, 1973. מימין: הפורזץ הקדמי. באמצע: הפורזץ האחורי. משמאל: דגל הגאווה הטרנסג'נדרית.

נקודת הפתיחה של הסיפור הוא חוסר רצונה של הביצה להיות ביצה וההשלמה עם מגבלותיה "מפני שלא ידעה לא לעמוד ולא לקפוץ ולא ללכת". הבחירה לנמק את המסע שעתידה הביצה לעבור רק בשל רצונה היא בחירה מעניינת, שמאפשרת לפרט מרחב של בחירה אישית ומחלצת את הנרטיב הטרנסי מדטרמיניזם ביולוגי. הביצה עוברת מסע לחיפוש זהותה הכולל התנסות, חיפוש התחפשות והתחזות: לכדור פינג פונג, לבלון, לפרח, לפטרייה, לכד, לליצן, לסל, לשעון, לתפוח ולמעגל מצויר על לוח. כל ניסיונותיה מבוססים על המוטיב הצורני-חיצוני: עגלגלותה, ולא על מהותה.

Bildungs Roman 25

26 המונח המקצועי פורזץ" (בפ"א רפה) מקורו בגרמנית, והוא מציין את עמודי השער הפנימיים. פירוש המונח בגרמנית הוא כוונה, מטרה, תכלית. לכן פורזץ הוא מטפורה לתוכו של הספר.

27 אף שדגל הגאווה הטרנסג'נדרית עוצב למעלה משני עשורים לאחר צאת ספרו של פגיס, הוא עושה שימוש בצבעים המשויכים באופן מסורתי במערב החל מהמאה ה-20 לנשיות וגבריות.

אחת הטענות השמרניות המושמעות נגד טרנסים היא שהם מתחפשים ומתחזים למה שאינם, למרות שהתחזות היא אחת משתי האפשרויות העומדות בפניהם: לחשוף את נראותם כטרנסים ולהיחשב כמתחזים, או להסתיר ולא להיחשף ואז להיחשב לרמאים, בין שתי האפשרויות האלה לא קיימת עבורם האפשרות להיות מי שהם ומה שהם (Bettcher, 2007). קטרי ויונה (2017) מציינים את עבירת ההתחזות²⁸ כנקודת מפגש בין טרנסים וטרנסיות ובין המערכת הפלילית בישראל. בגין עבירה זו, מואשמים טרנסים וטרנסיות בהתחזות לבעלי מין אחר. בהקשר לזה טוען גרוס (2005); שפרקטיקה זו המבוססת על הטרנסקסואליות כפוויה, מתייחסת לזהות הטרנסית כאל זהות פיקטיבית ולחויית החיים הטרנסית כאל פעולה של התחזות. לפיכך, המסגור של פעולות הביצה כ"התחפשות" גרידא שומט מהן לגיטימציה ומעניק עליונות לרובד המולד ולהנחות החברתיות על אודות המבע הנובע מרובד זה.

יתרה מזאת, ניסיונותיה של הביצה נכשלים. היא אינה "עוברת". כשהיא מנסה למצוא קווי דמיון בינה ובין הבלון או הכדור שאומר לה: "אני קופץ ואני רץ, ואת רק מתגלגלת!" או כשהיא מחליטה להתחפש "למשהו אחר!" התגובות שהיא מקבלת דומות. כשהתחפשה לפרח אמרה לה ילדה: "איזה פרח משונה [...] הוא חלק וקרח ובכלל אין לו ריח", וילד אחד אמר: "הוא בכלל לא פורח, הוא סתם ביצה". כשהתחפשה לפטרייה, הביטו בה הפטריות בתימהון ותהו מדוע "יש לה קליפה קשה – ורגל עבה, מתנדנדת!" גם הניסיון להתחפש לכד אינו עולה יפה שכן "חתול שעבר שם שאל: - מה זה? האם אתה כד? אין לך פתח ובכלל אי אפשר לשמור בך חלב." בכל התגובות שב ועולה נרטיב דומה המבטא זלזול, לעג וחוסר לגיטימציה. אחד הניסיונות המעניינים, הדומים לפרקטיקה שמבצעים טרנסים, הוא להתחפש לליצן. הגם ש"חבשה מצנפת עם גדיל וציירה על עצמה (לפי הסדר) גבות, עיניים, אף וצחוק" אמרו לה שאינה מצחיקה. בכל הניסיונות מוזהה הביצה כמתחזה ומתחפשת. נראה שלא משנה מה היא מנסה לעשות, בכל מקום היא מסומנת כביצה מחופשת בלבד, שאינה מצליחה לממש את האידיאל של אף לא אחת מהזהויות שהיא מנסה לבצע.

איור 9: מהספר הביצה שהתחפשה (פגיס, 1973)

28 סעיפים 441-446 לחוק העונשין אוסרים על פעולות התחזות לאדם אחר לשם השגת דבר במרמה. האשמה בסעיפי ההתחזות מאפשרת למערכת המשפט להפליל טרנסים וטרנסיות בעברת ההתחזות, ויש לכך תקדימים במשפט הישראלי (גרוס, 2005).

סופו של הסיפור תלוי בנקודת המבט ומאפשר מרחב הכרעה אישי לקוראים. כשהתרנגולת האם רואה את הביצה היא אומרת לה: " – איפה היית, ביצתי שלי? כבר מזמן רציתי לשבת עליך. לדגור כמובן" והביצה שחשה שלא סיימה את מסעה משיבה לה: " – אמא, אינני רוצה [...] תני לי להתגלגל בעולם". התרנגולת מבטלת את בקשת הביצה בנימוק שברור לה שאין בו אמת: "אולי בפעם אחרת". זהו נימוק מניפולטיבי, שכן הביצה אולי אינה יודעת, אך התרנגולת יודעת שלאחר הדגירה כבר לא תוכל הביצה להמשיך להתגלגל בעולם.

ניתוח טרנסי של סיום הסיפור מעלה תמונה מורכבת. נראה כי מטרתה של הביצה הושגה בלי קשר לניסיונות הרבים שעשתה, אשר לא צלחו, אלא באופן שלא הייתה לה שליטה עליו. הגם שנשללה מהביצה האפשרות להיות סוכנת השינוי שלה עצמה, השינוי עצמו מקבל לגיטימציה בסיום הסיפור כשהביצה סוף סוף אינה ביצה עוד. משלל ניסיונות הביצה אנו יכולים להסיק שפחות משהיה לה חשוב למה תיהפך, היה לה חשוב לא להיות ביצה. שמחתה של הביצה על שהיא כבר לא ביצה מתרחשת עוד בטרם היא יודעת למה הפכה, שכן האם הבקיא בהדרך הטבע היא שמבשרת לה: "סוף סוף אתה אתה: אפרוח." האם יכול להשתמע מדברי התרנגולת שגם כשהייתה הביצה ממין נקבה היא הייתה בעצם ממין זכר? ושלב הנקביות שלה היה זמני? בהקשר זה עולה השאלה מדוע פנתה התרנגולת אל האפרוח בלשון זכר? כיצד והאם יודעת התרנגולת-האם שמי שבקע מהביצה הוא אפרוח או אפרוחית – שיתפתחו לתרנגול או תרנגולת? שכן ידוע שמייד עם הבקיעה קשה להבחין בהבדלים אלה שאינם בולטים לעין.²⁹ העובדה שמינו של האפרוח אינו בולט וממוגדר, יכולה הייתה להיראות חתרנית, אך הנטייה הטבעית שלנו להתייחס אל האפרוח כאל זכר לפחות מהבחינה הלשונית, מעמעמת את הפוטנציאל החתרני. אפריל וויט (April & White, 1996) טוענים כי ליוצרי הספרים ולנמעניהם יש נטייה לפרש דמויות של בעלי חיים כזכריים אם זהותם המגדרית נראית ניטרלית, חסרת מגדר, או שמקבילתה הדיכוטומית מבחינה מגדרית אינה שכיחה בתודעה ובשימוש השגור בשפה. כך למשל, נקבות הלווייתן, הדולפין, הדג, הנחש והנשר אינן זוכות לשם משלהן, אלא נקראות בשמו של הזכר בצירוף מיין.

השינוי שחל בביצה, כאמור לעיל, מביצה המשויכת למין נקבה לאפרוח המשויך למין זכר, מאפשר נזילות מגדרית שנדמית בסיפור כטבעית לגמרי. המעבר המגדרי למעשה מתרחש 'כדרך הטבע'. זאת ועוד, המגדר עצמו מקבל נופך שולי בלבד בסיפור, והוא אגבי למאבקה העיקש של הביצה לנוע החוצה מהקטגוריה שאליה הוכפפה בלידתה. לפיכך, ייתכן שניתן לאתר בסיפור זה ממדים חתרניים העולים מן הקריאה הטרנסית, לצד היעדר קבלה חברתית לשינויים שאינם מעוגנים בטבע. תגובת דמויות המשנה השונות בסיפור לרצונותיה הלא טבעיים של הביצה ממקמת, למרות הכול, את המישור הטבעי כעליון על הבחירה של הפרט בזהותו הנחוות והנחזית.

29 אחת הדרכים לאבחנה היא "מיון כנף" על פיו ניתן להבחין בקו הגבה של הנוצות. כשקו הגבה שווה האפרוח יתפתח להיות תרנגול, וכשאינו שווה ואחיד ומדורג – האפרוח יתפתח לתרנגולת. הדרך הפשוטה יותר למיון היא להמתין לצמיחת הכרבולת, זו של התרנגול גדלה קודם והיא גדולה יותר.

דוגמא מעניינת והפוכה אפשר למצוא בספרה של נורית זרחי **התרנגולת שהלכה אחורה** שאיירה הלה חבקין (2012) הסיפור מביא את סיפורה של תרנגולת שהולכת אחורה כי אינה מרוצה ממצבה: "זה מה שעושים כשאין כתובת והולכים חזרה [...] היה יותר טוב בבית הקודם [...] רציתי ללכת למקום שהייתי בו קודם [...] כנראה אני צריכה עוד קצת ללכת אחורה כדי ללכת קדימה".

הסיפור מתעתע במרחבי הזמן והמגדר המוכרים לנו ופורע בהם את מה שנדמה בעינינו כהיגיון בסיסי. התרנגולת אינה מקבלת את הכלל הבסיסי שהזמן נע קדימה והיא מבקשת לנוע בו לאחור, וכן אין היא מקבלת את המין והמגדר שאליהם שויכה בלידתה והיא מבקשת לחולל בהם שינוי. על אף שהתרנגולת פועלת לפי כללי היגיון שונים מהמוכר לנו, נראה כי היא יודעת מה היא עושה ומה באמת טוב לה, "אמנם איבדתי את הכתובת, אבל יש לי שיטה", ואכן בסוף הסיפור, בסוף מסעה, היא מגיעה למחוז חפצה. המקום הזה הוא המקום הבסיסי והראשוני שבו כבר הייתה וממנו התפתחה לתרנגולת נשית, וכעת היא שבה אליו ויוצאת ממנו כאפרוח גברי. כשהתרנגולת רוצה לחזור ל"מקום" שבו הייתה קודם היא לא בהכרח מתכוונת למקום גאוגרפי, אלא למקום רגשי, ואפשר שהרצון שלה נובע מחוסר הנחת שלה ממצבה כעת, כאשר זהותה המינית ברורה ומוגדרת – אישה. מהסיפור והאיור ברור כביכול שמדובר בתרנגולת שהושמה כנקבה: המספרת והדמויות בסיפור פונות אליה כאילו היא נקבה וכך היא מאוירת. למשל: "את מתכוונת שאת עוזבת? [...] אולי את רוצה להתכבד? [...] את יכולה לעזוב אם את רוצה [...] למה את הולכת ככה [...] את יכולה לבחור [...] תלכי קדימה." (ההדגשות אינן במקור). ואילו התרנגולת מדברת ומשיבה לעיתים בלשון שאינה מזוהה במפורש כזכר או כנקבה, ולעיתים בלשון נקבה. דוגמא ללשון שאינה מזוהה עם מגדר מסוים: "המקום שהייתי בו קודם היה הרבה יותר טוב [...] מה שהציעו לי בבית האחר היה הרבה יותר טוב [...] אמנם איבדתי את הכתובת אבל יש לי שיטה [...] זה מה שעושים כשאין כתובת והולכים חזרה [...] היה יותר טוב בבית הקודם [...] לא השארתי פה במקרה כובע? [...] את זה שהיה לי פעם [...] ראית איך נפלתי לבור?" דוגמא לנקיטה בלשון נקבה: "אם אני זוכרת נכון [...] מזל שאני זוכרת [...] אני לא יודעת [...] כנראה אני צריכה".

איור 10: מהספר התרנגולת שהלכה אחורה (זרחי, 2012)

המוטיבציה של התרנגולות ללכת אחורה היא חוסר שביעות הרצון שלה ממצבה. היא אינה יודעת לאן בדיוק היא הולכת, והמרחב שהיא מציינת כיעד הוא מרחב של זמן שחלף. היא יודעת בבידור שיש כתובת שאליה היא רוצה ללכת ושהייתה בה בעבר, רק שאינה זוכרת אותה. בהליכתה אחורה כאשר היא מגיעה לביצה היא נכנסת אליה בלי היסוס, סוגרת את כל החלונות והדלתות ואומרת לילדה המשתאה המלווה אותה: "הגעתי לסוף האחורנית. עכשיו אפשר להתחיל מההתחלה" ויוצאת מהביצה כאפרוח נטול בגדים החובש לראשו כובע סגול עם דובדבנים, אותו חבש כשהיה תרנגולת. ההתייחסות הסיפורית לאפרוח היא בלשון זכר. הכובע הוא זה המחבר את התרנגולת למי שהייתה רוצה להיות בעברה ולמי שתהיה בעתיד. במסעה לאחור עוד כתרנגולת היא עוברת בחנות כובעים ומבקשת מהמוכרת כובע "זה שעוד לא קניתי [...] את זה שאם היה לי!" המוכרת הנבוכה נותנת לה כובע סגול עם דובדבנים שמישהי שכחה בחנות. הבחירה בכובע היא בחירה מעניינת, שכן למרות תכליתו להגן על הראש, הוא הפך לאביזר אופנתי שעיצובו מאפשר להבחין בין נשים לגברים. דווקא כתרנגולת בוגרת ונשית נראה שהכובע גדול למידות ראשה, וכשהיא חובשת אותו הוא מכסה לה את העיניים ובשל כך היא נופלת לבור, בור שהיא כבר מכירה: "כבר נפלתי לבור הזה, מזל שאני זוכרת שיש פה סולם". אבל אותו כובע בדיוק נראה מתאים למידות ראשה כשהיא אפרוח ואמורה להיות מבחינה פיזית קטנה יותר. אפשר שהדבר מעיד על ההתעצמות של התרנגולת דווקא בשלב שבו היא בוחרת להיוולד מחדש בזהות מגדרית שונה-כאפרוח. כשהייתה תרנגולת ממין נקבה ונראתה כאישה לכל דבר, נראה שכובע סגול עם דובדבנים אדומים יתאים לפרפורמנס הנשי שלה, אבל זו אינה זהותה המגדרית, ולכן חבישת הכובע כאלמנט חיצוני של נראות נשית, כלומר האדרת נראותה הנשית 'מפילים אותה לבור' לא בפעם הראשונה, והיא ממחרת לצאת ממנו. כשהיא אפרוח ממין זכר דווקא אז הכובע הנשי מתאים למידות ראשה בחינניות רבה. המקום שאליו רוצה התרנגולת להגיע הוא המקום שבו תיוולד מחדש כזכר-גבר המבקש לשמור על סממני פרפורמנס נשי.

עולה השאלה מן הסיפור האם הוא נותן לגיטימיות לטרנסיות או לא? מחד גיסא, יש לגיטימציה לרצון שלה ללכת נגד הזרם והפוך מהמקובל, והיא עושה זאת גם נוכח ההתנגדות חברתית. נוסף על כך, הטרנספורמציה הגופנית מתרנגולת לאפרוח מייצרת לגיטימציה קתרטית לשינוי גופני מיני. מאידך גיסא, אין לגיטימציה לטרנסיות אם היא נאלצת להיוולד מחדש. מעניין מדוע הלגיטימציה שלה בעיני עצמה כרוכה בהיוולדות מחדש? מדוע עיגון של הטבע והמולד הוא זה המעניק לגיטימציה לפרפורמנס בהווה? ההכרעה בסיפור נתונה לקוראים. במובן זה זהו מרחב שבו מתקיימים כללים חדשים מבחינה ספרותית ומציאותית שאין בהם הכרעה דיכוטומית ברורה ומוגדרת בין טוב ורע, ואין מתקיימים בו כללי ההיגיון, הזמן והמרחב המקובלים, גם בנוגע להגדרת הזהות המינית והמגדרית. אף על פי שהתרנגולת מוצגת כמעט לכל אורך הסיפור על פי הקטגוריה הביולוגית – תרנגולת, והיא כביכול חסרת שם, מה שמעיד על קיום כללי של מין, מזמן לנו הסיפור להרף עין אפשרות להיוודע לשמה. המספרת היא שבחרת להגדירה כתרנגולת בשם הסיפור, וכאמור כמעט לכל אורכו. בסצנה אחת שבה היא חוזרת אל ביתה הקודם, מברך אותה בעל הבית לשלום וקורא לה בשמה: סופיה.

מרמז זה אנו יכולים להניח שהמספרת תומכת במהלכיה של התרנגולת ובאמצעות שמה מהדהדת אלינו את משמעות מהלכיה, כמהלכים של חוכמה.³⁰ הסיפור והאיור יחדיו מוסיפים ארומה אירונית המכוונת בעיקר למבוגרים המקריאים את הסיפור לילד: לתרנגולת שמלה עם הדפס של ביצי עין ועליונית בצבע צהוב-חלמוני; לאיש שאליו היא נכנסת הביתה ממתנה ביצה רכה בגביע מיוחד לצד פרוסת לחם שחור; על מכונית ברחוב לוחית זיהוי שכתוב עליה www.ofot.org; על הביצה שאליה מגיעה התרנגולת בסוף מצויר השעון של דאלי וכתוב "דרווין צדק"; על דלת הבית תלוי שלט ובו מצוטט ביטוי ממקדשו של אפולו בדלפי "דע את עצמך". ייתכן שאירוניה זו נועדה להצביע על הצביעות ביחס המבוגרים לשיח הטורנסי ולהנכיח אותה עבורם שעה שהם מקריאים את הסיפור לילדים.

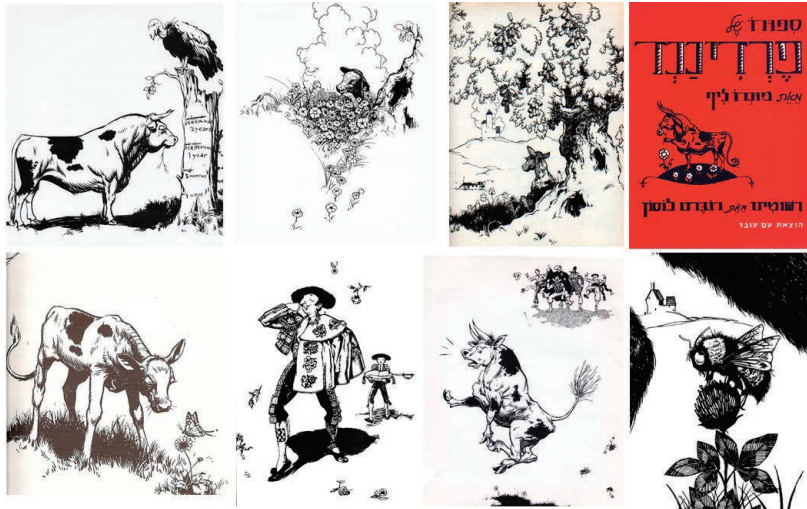
מלבד הצגה ביקורתית לשינויים בזהויות אונטולוגיות, רוב ספרי הילדים מצמצמים ומצרים את האופן שבו ניתן לבצע (מלשון פרפורמנס) קטגוריות מולדות, ואת היעדר הלגיטימציה לבצע שינויים חיצוניים או ביצועיים בקטגוריה שאליה משויכת הדמות בלידתה. למשל, ספרו של פאול קור, הפיל שרצה להיות הכי (1993) המביא את סיפורו של פיל קטן שהיה אומלל בשל צבעו האפור ועשה ניסיון להיות צבעוני. הניסיון מעורר לעג של כל העדר, גורר פעולה אקטיבית של שטיפת הצבעים מגופו של הפילון, וגורם לפיל להתחנן לשוב ולהיות פילון אפור ופשוט, הגם שעיניו העצובות מספרות סיפור אחר. קריאה טרנסיתית תבקש לבחון מחדש את השאלה האם סוף הסיפור הוא אכן סוף טוב כפי שהוא מוצג. האומנם הפיל מאושר יותר, או שמא הוא נכנע לתכתיבי החברה? חוסר הסובלנות לקבל אותו כפיל צבעוני שצבעי דגל הגאווה מעטרים אותו מדגיח את היעדר הלגיטימציה למהלך המערער על הרצף של מין-מגדר-נטייה. הוא מעיד מחד גיסא, על המבט המחמיר של החברה, ומאידך גיסא, על חוסר היכולת לחיות את חיך בלי לבטא את מה שהינך חווה כרכיב משמעותי בזהותך, גם בתנאים קשים. חוסר הלגיטימציה החברתית אינה משנה את האדם אלא מאלצת אותו להצניע את זהותו. דוגמא נוספת לכך הוא השיר "הפרה שרצתה להיות זמרת" בספרה של נורית זרחי הנושא את שמו (1985), שציירה אודרי ברגנר, המתאר את תגובתה של הפרה שרצתה להיות זמרת ליחס החברה אליה. קרולינה הפרה עושה מאמצים רבים להיות זמרת: היא מחליפה את שמה ל"מדם קרולין", משנה את לבושה, עוברת לתל אביב ולומדת זמרה. למרות מאמציה, בקונצרט הסיום הקהל בו לה "זו לא זמרת, זו פרה!". קרולינה חוזרת לכפר, אולם אינה מצליחה לחיות בלי השירה ולכן היא שרה בלילות "כשהעולם מתעטף אפלה, מדם קרולינה בלב החצר נותנת בשיר את קולה", ובהשאלה, רק בחסות החשיכה, המשולה כאן לארון, יכולה קרולינה לתת דרור לזהותה.

ספר שראוי לציין בהקשר לדיון זה הוא ספרו של מונרו ליי, **סיפורו של פרדיננד**³¹ שאייר רוברט לוסון ויצא לאור לפני למעלה מ-80 שנה, זכה לפופולריות רבה, לתרגום לשפות רבות ולעיבודים לסרטים ומחזות. הספר מביא בשורה בנוגע לזהות מגדרית ומעלה את השאלה מדוע הגישה המוצגת

30 סופיה היא אלת החכמה במיתולוגיה היוונית ועל שמה אָגִיִּה סוֹפִיָּה – כנסיית החוכמה הקדושה באיסטנבול.

31 בתרגום לעברית בגרסה הראשונה נקרא הספר: **פר הפרא פרדיננד**

בו, למרות הפופולריות הרבה של הספר, לא הפכה מקובלת יותר בכלל, ובספרות הילדים בפרט? פרדיננד הפר שגדל בספרד אינו מוצא עניין במלחמות שוורים כתבריו והוא מעדיף לשבת בצל העץ ולהריח פרחים. לגמרי במקרה בדיוק כאשר מגיעים לכפר הברנשים שמגייסים פרים למלחמות שוורים, הוא מתיישב על דבורה ונעקץ באחוריו. ההשתוללות שלו בעקבות העקיצה, גורמת לברנשים להניח שלפניהם פר ראוי למלחמת שוורים. הוא מובל אל הזירה, אך שם, במקום להילחם במטדור, הוא בוחר להריח את ריחות הפרחים שסביב. כולם מאוכזבים ממנו והוא מוחזר הביתה ושם הוא ממשיך עד היום, לשבת באחו ולהריח פרחים.

איור 11: מהספר סיפורו של פרדיננד (ליף, 1936 [1936])

בשורתו של הסיפור היא בנחישותו של פרדיננד ובחוסר החשש שלו מהדרך שבה תופסת אותו החברה. הוא מסרב לאמץ לעצמו פרפורמנס של פר לוחם. היחידה שמבינה אותו היא אימו שרוצה שבנה יהיה מאושר ולכן מקבלת את התנהגותו ואת מי ומה שהוא. הפרפורמנס של פרדיננד נתפס כנשי שכן הוא עדין ורגיש. גבר המגלם פרפורמנס נשי ואינו מתנהג על פי התפיסה השמרנית המקובלת ומוזהה כהומוסקסואל, מכונה בכינוי הפוגעני 'סיסי'.³² סדג'וויק (Sedgwick, 1994) טוענת שהיחס החריג לבנים נשיים נובע מהרצון להעלים את קיומם של הומוסקסואלים, והוא גורם לעיתים להומוסקסואלים לאמץ לעצמם מודלים גבריים כדי להתנער מהאפיון של 'סיסי'. פרדיננד אינו מאמץ התנהגות גברית. הנרטיב מציג אותו כמי שלא נכנע לתכתיבי החברה, והיעדר כניעה זה ממוסגר כמוצלח.

32 פדבה (2014) מאזכר במאמרו ספרים נוספים המציגים גיבורים המכונים בכינוי הפוגעני 'סיסי' שסובלים מהשפלה אלימות: **הברווזון הסיסי**, ספרו של הארווי פיירסטין, וספרו של טומי דה-פאולה **אוליבר באטון** הוא סיסי.

2. "חריגים" רק עם "חריגים": הפוטנציאל המוגבל להשתלבות של מי שמוגדר כחריג למרות הלגיטימציה לערער על הדיכטומיה

מלבד דה לגיטימציה לפרקטיקות של ערעור על המהותנות הביולוגית של קטגוריית השיוך בלידה, מוטיב נוסף העולה מספרי ילדים הוא כינון הדיכטומיה הקשיחה של מי שמוגדר "חריג" ומי ש"אינו-חריג". דיכטומיה זו מגדירה לא רק את ההבדל שבין מי שמוגדר כ"חריג" למי שאינו מוגדר חריג, אלא גם את שתי הקטגוריות הללו עצמן, כקטגוריות הופכיות משלימות (קטרי, 2016; Yona, 2015-2016). דינמיקה זו באה לביטוי באמצעות נרטיב שכיח, לפיו דמויות המציגות מופעים הנתפסים כלא-נורמטיביים, מייצרות קשרים רק עם דמויות המציגות גם הן מופעים לא-נורמטיביים. במילים אחרות, על השונים להתחבר עם שכמותם בלבד – "חריגים" רק עם "חריגים".

ספרה של אסתי שקדי, **סיפורו של משולש ורוד** שאיירה המחברת (שקדי, 2001) מביא את סיפורו של משולש ורוד שנולד לאבא מרובע אדום ולאימא עיגול לבן. ההורים המאוכזבים לוקחים אותו לרופאה שתאבחן את מחלתו. הינה כי כן, המדיקליזציה של האחרות באה לידי ביטוי גם בסיפור זה. מלבד הניסיון 'לתקן' את המשולש באמצעות טיפול רפואי, מוטיב חוזר בהקשרים של מי שנתפס כחריג, מנסים ההורים ללא הועיל, להתאים לו בגדים שיסוו את צורתו. הסיפור מתמקד בחוויותיו המתסכלות של המשולש בגן הילדים, עד שמגיע לגן משולש כחול המוביל את הסיפור אל סופו הטוב הכולל זוגיות ומשפחה.

הספר נחשב לספר ילדים המציג באור חיובי זוגיות חד מינית,³³ ואכן כך. עם זאת הוא מעורר שאלות ותמיהות מנקודת מבט קווירית שעליהן ארצה להתעכב. הסיפור נפתח בתיאור מקום ההתרחשות של הסיפור: "פעם אחת, לא רחוק מכאן, במקום שקט, קסום וקטן חיו להם עיגולים ומרובעים חיים מצוירים באושר נעים [...] מרובעים אבאים ועיגולים אימהות, בצבעים שונים – קטנים וגדולים, אבל תמיד-תמיד מרובעים ועיגולים."

הפתיחה מציגה באור רומנטי וקסום עולם מושלם והטרונורמטיבי שבו הכול היה טוב והחיים היו מאושרים ונעימים. האיור הנלווה לפתיחה משלים את הטקסט ומציג רחוב עירוני מואר וצבעוני ובו זוגות מחויכים של מרובעים ועיגולים בצבעים שונים. עם תחילת הסיפור אנו מבינים שמהו עתיד לפרוע את השלווה, ויהיה הדבר אשר יהיה, הוא עתיד לפגום במרקם המושלם שהתקיים לפני הגעתו. הפתיחה מעלה את השאלה: האומנם ההנחה על אודות עצם קיומו של מרחב זמן הנעדר

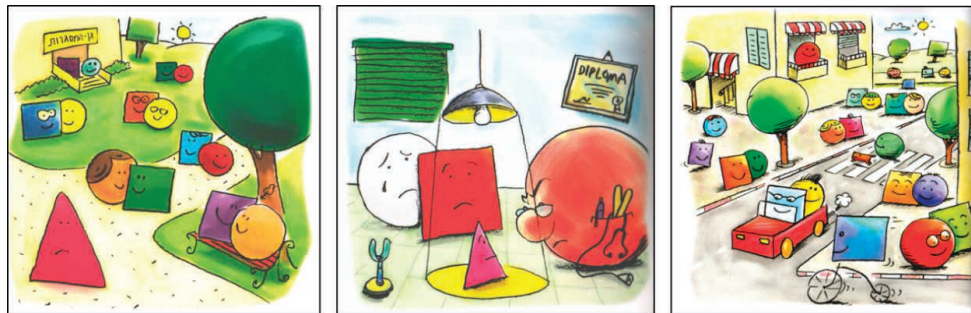
33 אף שבמקור, לפי מה שמספרת המחברת, הוא נכתב על חוויית הזוגיות החד-מינית שלה, לאחר שנפרדה מבת זוגה והקדישה את הספר לבנה אופיר שאובחן על הספקטרום האוטיסטי.

[http://madcafe.co.il/users/%D7%A1%D7%AA%D7%99-%D7%A9%D7%A7%D7%93%D7%99/;](http://madcafe.co.il/users/%D7%A1%D7%AA%D7%99-%D7%A9%D7%A7%D7%93%D7%99/)

<http://saloon.co.il/blog/%D7%94%D7%91%D7%9F-%D7%A9%D7%9C%D7%9A-%D7%90%D7%95%D7%98%D7%99%D7%A1%D7%98/>

דמויות "חריגות" היא סבירה? מיקום החריגות כשלב מאוחר למצב הדברים ההרמוני הראשוני מתכתב עם נרטיבים ליברליים המקדמים ערכים של קבלת האחר בתוך קבלה בו בזמן של נקודת המוצא לפיה האחר הוא אומנם אחר. בפועל, קטגוריות שמערערות על הרצף מין-מיניות-מגדר אינן בבחינת תוספת מאוחרת לסדר הליברלי. כפי שפוקו (1996; 2008) כותב, הסדר הנורמלי, ההרמוני, נטול החריגות נוצר בעת ובעונה אחת עם היווצרות הסטיות בתור שכאלו וקטלוגן. קריאה היסטורית חתרנית תגלה כי לכל אורך תקופות ההיסטוריה היה אפשר לאתר אינדיווידואלים שנקטו בפרקטיקות המערערות על סדר זה. נרטיב ליברלי זה של הסיפור לפיכך, לא רק ממסגר את המשולש כמי שפרוע את הסדר ההרמוני שהיה לפני שהגיע, אלא מאפשר לסדר ההגמוני-ההרמוני למתג את עצמו כנאור – כמי שמצוי בפוזיציה של קבלת האחר.

הסיפור עובר מהצגת המרחב העירוני אל סיפורה של משפחה אחת שבה אבא מרובע אדום ואימא עיגול לבן מצפים להולדת תינוק חדש, שלמרבה הפתעתם נולד משולש ורוד. פרט לאופן שבו נוצר הצבע הוורוד, הוא נושא משמעות סימבולית ומתייגת מבחינה חברתית.

איור 12: מהספר סיפורו של משולש ורוד (שקדי, 2001)

הצורות בסיפור הן מיטונימיה ³⁴ לדמויות אנושיות ושני פרמטרים מרכיבים אותן: צורה וצבע. התינוק הוורוד נולד שונה מהוריו בשני הפרמטרים, אף שהוא תוצר שלהם. צבעו הוא ערבוב צבעי ההורים: אדום ולבן, אולם צורתו שונה, לאמור אין מדובר בתורשה אלא בגנטיקה. צורה וצבע הם פרמטרים חיצוניים, והעובדה שההורים אינם מוצאים בו נחמה בשל צורתו, אף שצבעו מעיד על היותו תוצר שלהם, מעידה על הקלות שבה מוגדרת חריגות. הסיפור מקפיד לכל אורכו לאפיין את המשולש הוורוד כחריג "מקרה מיוחד, ממש לא מוכר, יש פה תינוק לגמרי... מוזר. [...] משולש וורוד, מתוק אבל מוזר. [...] מי ירצה לשחק עם כזה מין 'אחר'".

להוריו המופתעים של המשולש מוצמדות תגובות סטריאוטיפיות שמרניות: "אבא מרובע היה מודאג, אמא עיגול בכתה לה בצד." ההורים לוקחים את בנם לרופאת הצורות. מכאן ברור לנו

³⁴ מיטונימיה היא ייצוג השלם באמצעות חלק, או כשבאמצעות סביבה, חפץ או בעל-חיים מבקשים ליצור קשר אסוציאטיבי נרמז המעיד על אופייה של הדמות.

שהם סבורים שבנם לוקה במחלה ומקווים שהיא ניתנת לריפוי. בזאת ההורים משקפים את היחס החברתי לחריגות, במקרה זה לחריגות מינית, כפי שיתברר בהמשך הסיפור, וכפי שמוכן מהסימבול של משולש ורוד שהיה הטלאי שנדרשו הומוסקסואלים לענווד בגרמניה הנאצית.

את הוריו של המשולש אנו פוגשים בשלבי חייו הראשונים ובהם התרגשותם לקראת הלידה, אכזבתם מהנולד וניסיונותיהם ל'תקנו', הכוללים, פרט לביקור אצל רופאה גם קניית חליפת בגדים מרובעת, שהם מקווים שתסתיר את צורתו המקורית. רגע קניית החליפה הוא הרגע האחרון שבו אנו פוגשים בהוריו של המשולש. מכאן ואילך הם נעלמים מהסיפור ואינם מוזכרים עוד. כשל עלילתי זה אפשר שיש בו כדי לרמז על שההורים לא השלימו עם מצבו של בנם ומשניסיונותיהם לא עלו יפה – נטשו אותו לגורלו. ייתכן כי היעלמותם מהעלילה מסמלת דווקא כי השלימו עם מצבו וחדלו מניסיונותיהם. כך או כך, היעלמותם בשלב זה של העלילה מותירה באקלים הסיפור חוויה של נטישה, המתעצמת נוכח העובדה שמדובר בילד בגיל הגן, ומתכתבת עם חוויית הנטישה המוכרת למי שחווים אחרות על הרצף מין-מיניות-מגדר.

בשפה העברית השם הכולל "צורות" הוא ממין נקבה ואילו הצורות עצמן הן ממין זכר (עיגול, מלבן, טרפז, מרובע, משולש וכולי) אבחנה זו מעניינת מנקודת המבט הקווירית והיא מעוררת מחשבה, שכן הקורלציה בין צורת השיח למהות נזילה ומאפשרת מגוון אפשרויות. העיגול הוא זכר בשיח, אולם בסיפור מהותו נקבית והוא מתפקד כאימא. זו מהות קווירית שבה אין קשר בין המגדר, התפקיד החברתי והשיח. עם זאת, הנרטיב הסיפורי שב ומחזיר את הסדר ההטרונורמטיבי על כנו. חייו של המשולש בגן רצופי תסכול וכאב. הוא רוצה להשתלב בחברת הילדים ועושה לשם כך מאמץ. הוא מתנהג באופן פייסני וצייתני ואינו מעורר מחלוקת: "המשולש הוורוד רצה להשתלב, הוא חיך לכולם מעומק הלב, הקשיב לסיפור, עמד בתור למגלשות, ויתר לעיגולים על המריצות החדשות." פרקטיקה התנהגותית זו מתכתבת עם תופעה המוכרת מחייהם של אנשים בעלי מוגבלות, המצופים לנהוג בפסיביות ומתוך הכרת תודה תמידיית כדי להשתלב (The impaired role), אולם דבר אינו מועיל: "מה שקרה בגן באותו השבוע הפך לאורח-חייו הקבוע [...] תמיד בסוף הוא נשאר לו... לבד." למצער הסיפור נותן למצבו הצדקה, אף כי ברור שכוונתו הפוכה: "מי ירצה לשחק עם כזה מין 'אחר' [...] מי צריך משולש שיפריע לכולם?"

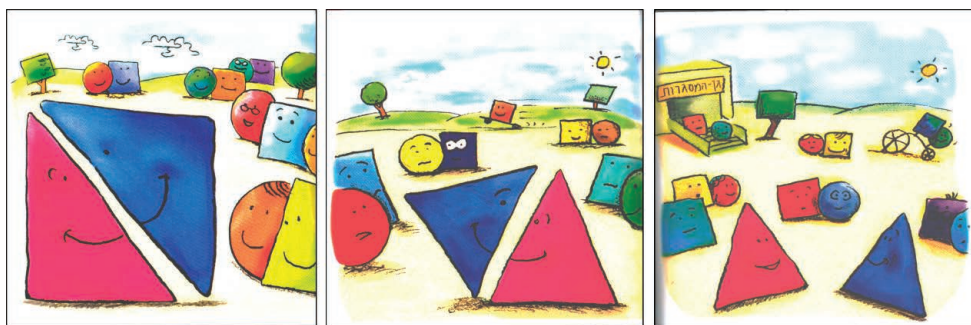
כל קשייו החברתיים של המשולש מסתיימים כאשר יום אחד הגיע לגן "ילד חדש: משולש כחול" שעצם נוכחותו בגן גורמת למשולש הוורוד להרגיש קצת פחות זר והרבה יותר מאושר. במעבר חד, המשולשים מתאהבים זה בזה והצורות האחרות בגן מקבלות אותם, בלי כל הסבר: "הצורות למדו שאפשר להיות שונים, לא חייבים להידמות לאחרים". על פניו, נראה שברובד הגלוי מבקשת עלילת הסיפור לייצר גיטימציה לצורות חיים אחרות, וכן לזהויות הנתפסות כחריגות. ואולם שלב זה בעלילת הסיפור מעלה תהייה מנקודת מבט קווירית. אם המשולש הוורוד מוצא בן זוג רק בצורה הזזה לו, משולש גם הוא, כיצד יכולות הצורות ללמוד מכך שלא חייבים להידמות לאחרים? נראה כי ההבנה היחידה העולה מהסיפור היא שרק צורות דומות יכולות להתחבר זו עם

זו. משולש יכול למצוא חברות, אהבה וזוגיות רק עם משולש. מבחינה קווירית הכרעה זו אף שהיא מאפשרת זוגיות חד-מינית, מצמצמת את מנעד האפשרויות לזהויות נזילות ולקשרים אפשריים בין מי שמסומן בחברה כשונה למי שאינו מסומן כך. לכאורה, מתוך נקודת מבט הומו-לסבית הנטועה בפוליטיקת זהויות ליברלית, נראה כי הפתרון המוצע חיובי, שכן לא אחת דרישתם של חברי קהילה היא שיאפשרו להם לחיות את חייהם בינם לבין עצמם. ננסי פרייז'ר (Nancy Fraser, 2004; 2013) מבחינה בין שני סוגים של תביעות לשינוי חברתי: האחת היא תביעה לשינוי משמר (affirmative change), שבמסגרתו מבקש הפרט למצוא לו מקום בתוך סדרי החברה הקיימים. הסוג השני הוא תביעה לשינוי טרנספורמטיבי (transformative change) שדרכו מבקש הפרט לשנות את סדרי החברה עצמם שבמסגרתם הוא מוגדר כחריג. על ציר ההבחנה של פרייז'ר ניתן לומר כי במסגרת הפרדיגמה של שינוי משמר, נראה כי סוף הסיפור הוא חיובי ומתקדם, שני המשולשים מצאו לעצמם מקום בסדר החברתי הקיים. לעומת זאת, הפרדיגמה של שינוי טרנספורמטיבי, שאותו משייכת פרייז'ר לתאוריה הקווירית, מעידה על מוגבלותו של השינוי המוצע בסיפור, שאינו מאפשר שינוי הסדר החברתי, כמו גם על האופן שבו הוא מאשר את הסדר ההטרונורמטיבי (פרייז'ר, 2004; Fraser, 2013).

האיור הנלווה לטקסט זה מעניין, שכן שני המשולשים הצמודים יוצרים מעין ריבוע³⁵, אף שהיו יכולים ליצור עוד צורות חדשות ושונות. ההכרעה ליצור דווקא ריבוע משני המשולשים מעבירה מסר שמשולש הוא צורה חסרה ונדרשים שני משולשים להשלמת ריבוע. אך, למרות זאת, יש בכך מסר חיובי מבחינת העלילה שמבהירה שמדובר בזוגיות חד-מינית בין שני זכרים, שאינה שונה במהותה מסוגים אחרית של זוגיות. הכרעה זו יכולה להדהד את המסר שמשולש, שאינו צורה מקובלת, יכול לקבל לגיטימציה, רק אם יחבור למשולש אחר, ושניהם ישלימו זה את זה לצורה מקובלת. כפי שטוען יושינו (Yoshino, 2006) משטרים המצדדים בזכויות מעודדים חריגים להצניע את חריגותם, דבר המאפשר להם להשתלב ולהיטמע ברוב ההגמוני הנורמטיבי. לפיכך, מסוף הסיפור נראה כי רק בפרפורמנס חיצוני נורמטיבי, המטשטש את אחרותם, זוכים המשולשים לקבלה חברתית.

מכאן שעצם המהלך של יצירת זוגיות נורמטיבית בין שתי צורות שאינן נורמטיביות מעניקה להן נראות חיצונית כביכול נורמטיבית. המסר ההטרונורמטיבי שיכול להיראות מעודד – אינו באמת מעודד, שכן הוא מקדש בכל מקרה מערכת הטרונורמטיבית והוא עלול לדכא ולהחריג כל מי שאינו מוצא את עצמו, או אינו מעוניין בזוגיות הטרונורמטיבית. מה דינו של משולש שרוצה לחיות בגפו או משולשים המעוניינים לחיות בשלישייה? ומה דינם של משולש ועיגול המעוניינים במערכת זוגית?

35 קיומם של שני משולשים בצבעי כחול וורוד יכול היה להעלות מחשבה באשר לאחד מסמלי הקהילה הביסקסואלית שמורכב משני משולשים כחול וורוד, אולם אלו משולשים חופפים המייצרים ביניהם משולש נוסף בצבע לבנדר. באף לא אחד מהאיורים בספר אין חפיפה כזו.

איור 13: מהספר סיפורו של משולש ורוד (שקדי, 2001)

גם בשלב זה של הסיפור ניכרת קפיצה עלילתית: מגן הילדים – אל הבגרות. אנו פוגשים את המשולשים שבבגרותם הקימו משפחה: "המשולשים גדלו ויצרו ביחד עיגול כתום עם ירוק בפדחת, מרובע סגול עם שיער זורח, טרפז עם פסים ומשולש ורוד קרח". המסר אומנם חיובי ופותח את האפשרות לקיומן של צורות אחרות, אך בו בזמן, יש בו מוטיבים הטרונומרטיביים, שכן הוא מצדד באפשרות של הקמת משפחה כאפשרות היחידה להעניק מסגרת לאהבה ולהולדת ילדים כפעולת המשכיות טבעית ונורמטיבית. מעניינת הבחירה בצאצאים הנולדים לשני המשולשים ובהם מגוון צבעים וצורות. האם עתידות הצורות החדשות שנוצרו מהזוגיות בין המשולשים לפרוע את הסדר הקיים שבו בדרך כלל נולדים מרובעים ועיגולים להורים מרובעים ועיגולים ורק לעיתים נדירות נולדת צורה חריגה כדוגמת משולש ורוד? גם כאן המסר מכיל מורכבות שראוי לעמוד עליה. מצד אחד, נראה שקיים כאן אלמנט חיובי, המכיר בפוטנציאל המהפכני שיש גם לתביעות המבקשות לשמר שינוי. מצד אחר, נראה כי אפשר שצורות חריגות ייווצרו רק מתוך הזוגיות של צורות חריגות אחרות, מסר המחדד פעם נוספת את ההבחנה הדיכוטומית-בינארית שבין החריגים לאלה שאינם חריגים.

המפלצת בספרו של יורם עבר-הדני **המפלצת שקראו לה בהההה!** (2007), שאיירה שרון אלפרט, מנסה להתיידד בלא הצלחה עם עכבר, חתול, נמלה, חרגולה, סוס יאור, פיל וג'ירפה. כולם נבהלים רק למשמע שמה ובורחים מפניה. פתיחת הסיפור מציבה את המפלצת בבדידות חברתית, וניסיונותיה להתיידד מעלים חרס. בדומה למוטיב שראינו ב**נמרת**, גם כאן הדמות המסומנת בתור קורבן של המסגרות החברתיות ממוסגרת דווקא כאיום וסכנה וכגורם המעורר בהלה. מפלצות הן משאב סמיוטי³⁶ והיינו יכולים להניח שמהותה כמפלצת או מראה יגרמו לבהלה אצל מי שפוגשים בה, אולם דווקא שמה הוא הגורם לבהלה, ואכן שמה הוא הברה קולית שמשמשת במשחקי ילדים להפחדה. בסיפור יש כמה בעלי חיים, ורק לשמות שניים מהם אנו מתוודעים כשהמפלצת מנסה להתיידד איתם, לעכבר ששמו צ'יק, ולחתול ששמו שאול. המפלצת אינה נבהלת משמם של בעלי

36 משאב לניתוח סימנים ומשמעותם. מפלצת כסימן סימבולי מזמנת פוטנציאל פרשני.

החיים או מעיסוקם ברגע שהיא פוגשת אותם: החתול קורא עיתון, החרגולה שותה קפה, הפיל משתזף, הג'ירפה מטגנת ביצה וסוס היאור עושה אמבטיה. רק הם נבהלים משמה ובורחים. בפחד מפניה יש הדהוד לפחד הקיים בחברה מפני ההגדרות הקיימות למי שזהותם המינית נתפסת כחריגה ונראותם אינה מעוררת תשומת לב מיוחדת, כמו במקרה של המפלצת שבו היינו מצפים שדווקא נראותה תעורר פחד, ובאופן חתרני אין אלו פני הדברים. המפלצת אינה מודעת כלל לאופן שבו עתיד שמה להתקבל בחברה ומסיבה זו היא פונה לחיות הנקרות בדרכה ושואלת לשמן. היא לא שואלת אותן איזה סוג חיה הן? וגם הן לא תוהות איזה סוג חיה היא. הדיאלוג בינה לבין החיות מסתכם בשאלת השם בלבד, שהוא אינו רכיב מהותי אינהרנטי של החיה, אלא שם שהוענק לה, במקרה זה בידי המחבר.

תגובתה של המפלצת לנוכח הכישלון שלה להתייחד היא של התבודדות והסתגרות. "המפלצת הייתה עצובה, היא הרגישה נורא לבד והחליטה שמהיום לא תספר לאף אחד איך קוראים לה". ברור לה ששמה הוא פרט שהיא אינה חייבת לחשוף, וכי הסתרת שמה יפתור את הבעיה. גם כאן כתיבתו של יושינו (Yoshino, 2006) על היטמעות והסתרה מלמדת על מוגבלותו של השיח הליברלי.

איור 14: מהספר המפלצת שקראו לה בהההה! (עבר-הדני, 2007)

בעייתה של המפלצת נפתרת כמעט במקרה כשהיא פוגשת מפלצת אחרת, ירוקה, ששמה הוא "בוווווו!". שתייהן אינן נבהלות זו מזו כי לשתייהן שם מוזר ומפחיד, והן הופכות לחברות טובות. "ובגלל ששתי המפלצות תמיד הלכו ביחד, החיות החליטו לקרא להן בִּבְּה, שזה חיבור בין בוווווו ובהההה ו'בִּבְּה' זה ממש לא מפחיד." גם כאן, נראה כי מקומה של המפלצת נמצא רק בקרב הדומים לה, והיא לא מקבלת הזדמנות להיטמעות במרחב הנורמטיבי, היטמעות שעלולה לאיים על הסדר הקיים. יתר על כן, גם כאן, התבססות במודל זוגי 'מוכר' מייצרת כסות לגיטימית לקיומן של

המפלצות הנתפס כחריג. כמו שני משולשים המייצרים ריבוע, שתי המפלצות מייצרות בובה. הקשר החברי בין המפלצות מנרמל אותן ומעניק להן לגיטימציה סיפורית וחברתית.

החיבור בין שמות המפלצות הופך אותן לשלם אחר ולא מפחיד. זה חיבור מנחם למרות הקושי שהוא מעלה, הדומה לחיבור בין המשולש הוורוד למשולש הכחול, חיבור שמעניק לגיטימיות רק לשתי ישויות מאותו סוג או מין. כאמור לעיל, למרות הלגיטימיות לזוגיות חד-מינית זהו מסר מחריג שמנכיח את התשתית ההטרוסקסואליות כבסיס למרקם החברתי.

גם סיפור זה מסתיים כמו סיפורם של המשולשים. כשם שהצורות למדו לפתע, ובלי הנמקה עלילתית משמעותית לקבל את המשולשים, כך בסיפור זה אנו למדים כי "מהר מאד כולם התרגלו לשמות של המפלצות וממש לא נבהלו". המפלצות מנורמלות באמצעות חיבור שמן למשהו מוכר ולא מפחיד – בובה, כשם שהמשולשים מנורמלים באמצעות חיבורם לצורה מוכרת ולא מוזרה – ריבוע. דומה שמה שהופך צורות ושמות כמו משולש, בן, ו-בָּהּ למפחיד הוא הבחירה שלנו כחברה להתייחס אליהם כך, שכן אין שום דבר מהותי שמחריג משולש על פני מרובע או עיגול, ואין שום דבר חריג בשמות בן ו-בָּהּ בהשוואה לעכבר ששמו צ'יק או לחתול ששמו שאול. המסר שממקד את הסיפור ביחס של החברה מנחם, מאחר שהדמויות אינן משתנות. הסיפור ממקד את הבעיה בדרך שבה מבקשת החברה להגדיר מיהו בעיניה חריג, ולא בפרט הנתפס כחריג, כאילו הוא מוקד הבעיה. משני הסיפורים ברור שהבעיה היא ביחס של החברה ובהגדרותיה, ואולם שניהם לא מאתגרים את הסדר החברתי הקיים, ובוחרים לסיים את הסיפור בסוף קטרטי של נרמול וקבלה.

מוטיבים דומים מצויים בספרה של נגה אלגום **קשקוש מקושקש** (2013) שאייר אביאל בסיל, על קורותיו של קשקוש שהוריו מלבן ואלפיסה. על אף שבסיפור יש הד לדינמיקות דומות של חריגות וקשיי הסתגלות, הוא מסתיים באופן שונה, ולפיכך ראוי לעמוד עליו.

הדמויות בסיפור הן צורות, בדומה לצורות בספר **סיפורו של משולש רוד**, אולם קשקוש מוגדר כחסר צורה ומשמעות שמו הוא דבר מה חסר ערך ומטופש. היחס אליו כדמות מרכזית בסיפור ממקם אותנו הקוראים בעמדת עליונות ביחס אליו עוד בטרם החל הסיפור.

מיוחסות לו שתי תכונות הנחשבות נשיות: בכי, והחשש שאינו די יפה. הגדרתו של קשקוש כחריג מלכתחילה נותנת את הלגיטימציה לתכונות סטריאוטיפיות אלה, לגיטימציה שפועלת באופן הפוך, שכן הגדרתו כחריג מבססת את הנורמה שבנים בעלי פרפורמטיביות נשית הם חריגים.

חבריו לגן לועגים לו, וכמו המשולש הוורוד, חווה קשקוש בדידות ודחייה חברתית. עובדה זו מעוררת מחשבה ביחס ללגיטימיות שיש לדחייה של דמות שונה, כפי שהיא נוכחת בסיפורים, עובדה שעלולה להיתפס כאילו יחס החברה הוא לגיטימי שכן הם מוצגים מלכתחילה כחריגים.

הוריו של קשקוש, בדומה להוריו של המשולש הוורוד, השתדלו לתת לו צורה כמו לכולם, אך כל המומחים שהביאו לשם כך מכל העולם נכשלו. גם כאן באה לביטוי המדיקליזציה ומונחת ההבנה שמדובר במחלה הניתנת לריפוי. בסוף הסיפור, ולאחר שקשקוש פגש ילד מתולתל שמזכיר

אותו בצורתו, הוא משלים עם מה שהוא ושמו בחלקו, ואפשר שהדמיון ביניהם מבהיר לקשקוש שהוא אינו לבד אלא חלק מקהילה שלא ידע על קיומה. נראה שקשקוש עושה מטמורפוזה לבושה שהוטלה עליו בשל 'חריגותו', שזו לדברי סדג'וויק (זיו וגרוס, 2010) האלטרנטיבה לחוסר היכולת להיפטר מהבושה המכוננת את זהותו של מי שנתפס כחריג. אף שגם כאן ניתן לומר, בהיבט ביקורתי, שהלגיטימציה של קשקוש מגיעה אליו רק מהקרבה והדמיון לתלתליו של הילד, נדמה כי סיום הסיפור חותר תחת הצורך לקטלג את קשקוש לקטגוריה חברתית מוכרת ולנרמל אותו אגב כך. במקום זאת, אנו למדים כי דווקא בהיעדר הקטגוריה הזהותית, הנזילות האונטולוגית מתגלה כמקור כוח והשראה, כיכולת לנוע בין פרפורמנסים שונים. יתר על כן, נראה כי קשקוש אינו נדרש להיצמד לתלתליו של הילד הדומים לו כדי לזכות בלגיטימציה לקיום החריג שלו, והוא חוזר לביתו ו'חריגותו' עימו. משפט הסיום של הספר מדהד את התאוריה הקווירית על הפוטנציאל הגלום בה: "אני קשקוש ואין לי סוף, אין לי גבול או קצה, אני יכול להיות הכל, כל מה שרק ארצה".

הפוטנציאל טמון בנקודת המבט

ספרה של קתרין קייב **משהו אחר** [1994(1999)] שאייר כריס רידל עוסק בשאלת המבט על חריגות, מזווית ראייה מעניינת מבחינה חברתית. בשל הפוטנציאל הטמון בו אבקש לסיים איתו מאמר זה.

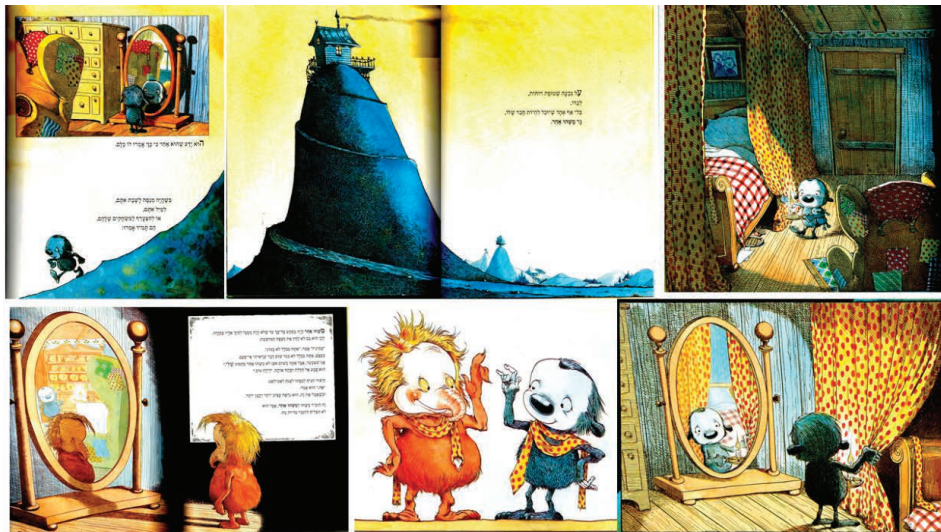
"משהו אחר" גר בבדידות, ולמרות המאמצים הרבים שהוא עושה להתקבל בחברה הדבר אינו עולה בידו, והוא נדחה פעם אחר פעם "אתה לא משלנו. אתה לא כמונו. אתה משהו אחר. [...]. אתה לא שייך לפה". באחד הערבים מתדפק על דלתו 'מישהו אחר' המבקש להתיידד עימו. 'משהו אחר' מתייחס אליו בבוז ודחייה בדומה ליחס שהוא עצמו זכה לו, אולם הוא מתעשת עד מהרה, מתחרט והם הופכים חברים המגלים סובלנות לכל מי שאחר ושונה מהם.

הספר, שזכה בפרס אונסקו לספרות ילדים למען סובלנות,³⁷ מציג את קבלת האחר והשונה מנקודת מבט חתרנית ומעניינת. הסיפור נפתח בהצגה הריאליסטית המוכרת לנו מסיפורים קודמים, שבה מתואר 'משהו אחר' כחריג המבודד בחברה באמצעות האיוור והטקסט: "על גבעה שטופת רוחות, לבדו, בלי אף אחד שיוכל להיות חבר שלו, גר משהו אחר. הוא ידע שהוא אחר כי כך אמרו לו כולם". האיוור מעצים את הטקסט באמצעות איוור דמותו של 'משהו אחר' שאינה דמות מוגדרת, שכן מן האיוור לא ברור לנו איזה מין יצור הוא 'משהו אחר', הוא אינו אדם ואינו בעל חיים שאנו יכולים לזהות. פרט ל'משהו אחר' ול'מישהו אחר' שמאפיינו דומים, איוורן של כל הדמויות האחרות מוגדר ומזוהה: דובים, ארנבים, חסידות וג'ירפות. כל דמויות המשנה של בעלי החיים בסיפור לבושות, ואילו 'משהו אחר' ו'מישהו אחר' – אינם לבושים. הלבוש מאפשר לנו להגדיר את עצמנו, והיעדרו דווקא בשתי הדמויות המרכזיות מעצים את מצבם הראשוני והבראשיתי, וכן את מידת פגיעותם למול

<http://www.unesco.org/culture/toleranceliterature/html/win97.htm> 37

חברת בעלי החיים המנורמלת באמצעות לבושה. 'משהו אחר' ו'מישהו אחר' נענים רק באופן חלקי לקוד הלבוש וכשהם הופכים לחברים הם לובשים צעיף צבעוני.

באיורים שבהם מודגשת בדידותו של 'משהו אחר', המתארים את הבית ואת הליכתו במדרון גבעת ביתו לבד, בולטים שני צבעי היסוד: כחול וצהוב שהם צבעי היסוד הראשוניים שמהם נוצרים כל הצבעים האחרים, זו אמירה חזותית בעלת משמעות המדגישה את בדידותו באמצעות מונוכרומטיות של כל אחד מהצבעים. אמירה המודגשת לעומת האיורים המתארים את החברה שאליה מנסה 'משהו אחר' להתקבל בלא הצלחה, שיש בהם צבעוניות עזה וססגוניות. גם פנים ביתו של 'משהו אחר' צבעוני, למרות האפלה המעמעמת את צבעוניותו, מה שמעיד על הפוטנציאל שיש בביתו לחיים שמחים וטובים שמעיבה עליהם האפלה החברתית.

איור 15: מהספר משהו אחר (קייב, 1994) [1999].

האיור מוסיף שני מושגים שמעצימים את אמירתו של הטקסט על קבלת האחר ועל סובלנות: מדרון ומראָה.

בשני איורים מופיע מדרון תלול. המדרון הראשון הוא כאשר 'משהו אחר' נדחה על ידי הכול, והמדרון השני הוא כאשר 'משהו אחר' מתחרט על שדחה את 'מישהו אחר' וברגע האחרון מונע ממנו לעזוב. בשני המקרים יש באיור המדרון הד למטפורה של 'מדרון חלקלק' המבקשת לבטא את הרעיון שגם אם המהלך של חוסר קבלת החרוג נראה לנו כהתנהגות טבעית או סבירה בפני עצמה, לתוצאותיה עלולות להיות השלכות שליליות.

המראָה מופיעה בכמה איורים. בפנים עצובות מתבוננים בה 'משהו אחר' ו'מישהו אחר'. היא משמשת לקוראים מראה המשקפת את יחס החברה אליהם לפי העצב הניבט מעיניהם. יתרה מזאת, יש בה כדי לטשטש את הבינאריות שבין 'משהו אחר' לשאר החברה. גם הוא, כמו החברה עצמה, נדרש להתבונן בעצמו במראה ולבחון את התנהגותו ויכולתו לקבל את מי ששונה ממנו. בכך כאמור נפרע הסדר הדיכוטומי של המבט החברתי המתנייג.

איור 16: מהספר: משהו אחר (קייב, [1994]1999).

סופו של הסיפור מפתיע ומרגש. לאחר ש'משהו אחר' ו'מישהו אחר' הפכו לחברים למרות השוני ביניהם הם משתפים את הקוראים בתובנה שלהם: "וכשבא אליהם מישהו, שנראה להם באמת – מוזר, הם אפילו לא העלו על הדעת להגיד לו שהוא לא כמוהם או שהוא לא שייך או שהוא לא מהסוג שלהם. הם רק זזו קצת ופינו גם לו מקום."

איור 17: מהספר משהו אחר (קייב, [1994]1999).

המישהו הבאמת מוזר, כך מסתבר מהאירור, הוא ילד שנראה ככל הילדים. עד סופו המפתיע של הסיפור דומה שניתן להחיל עליו את הטענה שעלתה במאמר שספרי ילדים מעניקים לגיטימציה לפלורליזם רק במרחב של חריגות, ומאפשרים למי שמוגדרים כ"חריגים" לחבור רק עם "חריגים" אחרים. אולם סופו של הסיפור הוא בעל פוטנציאל חתרני שאינו משמר את הפרקטיקה שהוצגה לעיל. הפוטנציאל החתרני של היצירה מתממש כשהדמויות שהיו מוגדרות באופן פוגעני כחריגות אינן מנסות להתנרמל ולהשתלב בחברה ההטרונורמטיבית. הגם ש'משהו אחר' ו'מישהו אחר' מנסים להתקבל בחברה, הם אינם עושים מאמצים להסוות את מהותם וזהותם. משעה שאינם מתקבלים בחברה הם מייצרים חברה בעלת כללים מארגנים שונים שאינה מובנית על פי כללים נוקשים של קבלה והשתלבות. 'משהו אחר' ו'מישהו אחר' מייצרים בביתם המשותף מרחב אלטרנטיבי שיש בו מקום לאחרות. הפוטנציאל החתרני של יצירת המרחב האלטרנטיבי מגיע לשיאו בסצנת הסיום. או אז אנו מגלים שנקודת המבט האלטרנטיבית מקבלת מקום של כבוד בסיפור, והיא זו שמכוננת את המבט שלנו על הילד. דווקא הילד, שנראה בעינינו כאב-טיפוס ל'נורמליות' – ילד אנושי (לבן), ממוסגר מנקודת המבט של 'משהו אחר' ו'מישהו אחר' כמישהו שהוא "באמת-באמת מוזר". כלומר, נקודת המבט של הקוראים נסוגה למקום משני לעומת המקום הראשוני והעליון שניתן לנקודת המבט האלטרנטיבית של 'משהו' ו'מישהו', והיא נותנת להם מקום של מעצבי דעה ומכונני מבט. אלא שאידיאולוגיית האחרות שהם מקדמים מתגלה כמעניקה מקום למי ששונים בעיניהם. התהליך שעבר 'משהו אחר' במהלך הסיפור, תהליך של קבלת האחר, מוחל גם על הילד הרגיל, שלמרות מוזרותו בעיניהם מוצא מקום בביתם של 'משהו' ו'מישהו' אחר. סצנת הסיום היא חתרנית במיוחד שכן היא מסמנת את מה שנורמטיבי בעינינו כיחסי וכפוף לדרך ראיית האחרות, השונות והחריגות. זהו מהלך הפוך מזה שהותווה בספר על 'המשולש הוורוד'. בדיון בספר זה טענתי שכינון המרחב הראשוני כהרמוני ממסגר את מי שלא מוגדרים כ"אחרים" כמי שבידיהם הפריבילגיה לקבל את האחר, כאן מתהפכות היצרות, מי שמוגדרים כ"אחרים" הם בעלי הפריבילגיה לקבל את מי שמוגדר כנורמטיבי.

סיכום ודיון

ביקשתי לבחון האם קיימים בספרי ילדים נרטיבים התומכים בפרקטיקות של נזילות מינית-מגדרית, ולשם כך בחנתי את קיומו של שיח הטרונורמטיבי וטרנסופובי מזה, ושיח קוירי מזה, ואת האופנים והפרקטיקות התמטיות והוויזואליות שבהם הם באים לביטוי.

בחירת ספרי הילדים מעידה שהם מבססים נורמות שמרניות בהתייחסם לתפיסות של זהות ולחלוקה לקטגוריות שיוך ביולוגיות, מיניות ומגדריות, ומייצרים מרחבים שבהם אין לגיטימיות לזהויות נזילות, למעבר בין קטגוריות שונות או לתנועה על גבי רצפים של זהויות אונטולוגיות, ובהן זהויות מיניות ומגדריות. תנועה שכזו ממוסגרת כמאמץ שאינו נושא פרי וגוררת הלעגה וביזוי של העושים בה שימוש.

מנקודת המבט של התאוריה הקווירית, כמו גם של פרקטיקות טרנסיות המבקשות לאתגר את הרצף מין-מגדר ולערער את טבעיותו, היה ראוי שיתקיימו מרחבים לא-בינאריים שאינם מקבעים את הדמויות לקטגוריות ביולוגיות מהותניות – מרחבים המאפשרים, מעניקים לגיטימציה ומכילים פרקטיקות של זהויות נזילות, משתנות ומגוונות. דווקא בספרות הילדים, כך ניתן לטעון, יש פוטנציאל רחב לנזילות שכזו, שכן לא מעט מהעלילות בהן פנטסטיות ואינן כבולות לריאליזם שמרני. ניצול פוטנציאל חתרני זה, לו היה מגיע לכלל מימוש, היה מאפשר לנו להתבונן במצבים שונים מאלה שתוארו בספרים שנדונו במאמר. כך: כלב יכול, אבל אינו חייב רק לנבוח; ילדה שרוצה להיות נמר, לא תיחשב חולה; ילדה שרוצה להיות אריה, לא תיחשב מאוד מפחידה ומסוכנת, וגם לא נלעגת וילדותית; לגיטימי להפוך מביצה לאפרוח ולהפך; פיל יכול להיות צבעוני; פרה יכולה להיות זמרת ופר אינו חייב לקחת חלק בקרבות בקורידה.

פרט לכך, ומנקודת המבט הקווירית, גם ספרי ילדים הנותנים לגיטימציה לפלורליזם, לשונות ולמגוון של זהויות, מצמצמים את המרחב לכה שבו מתאפשרות מערכות יחסים בין מי שמוגדרים "חריגים", רק עם "חריגים" אחרים, מה שמקבע את "חריגותם" עוד יותר וכן את בידודם החברתי. כך אנו מגלים כי משולש יכול לייצר מסגרת של זוגיות נורמטיבית רק עם משולש אחר; ומפלצות ויצורים אחרים יכולים להתיידד רק עם הדומים להם. אינטראקציות חברתיות כמעט ואינן מתקיימות בין אלו הנתפסים כ"חריגים" לאלו הנתפסים נורמטיביים.

חלק מספרי הילדים שנדונו במאמר לא ליהקו לתפקיד הדמות הראשית ודמויות המשנה ילדות וילדים, אלא צורות, יצורים, חפצים ובעיקר בעלי חיים³⁸. ייתכן שאת ההסבר ניתן למצוא בתשובתו של עורך בהוצאה לאור מרכזית בארצות הברית. על השאלה מדוע מרבה ההוצאה להוציא ספרים שגיבוריהם בעלי חיים, השיב: "זה קל יותר. אתה לא צריך להחליט אם זה בן או בת, נכון? זאת ממש בעיה היום. אם זו ילדה, אלוהים יעזור לך אם תשים אותה בשמלה ורודה" (תרגום חופשי: Turow, 1978: 89). אם כך, השימוש בדמויות של בעלי חיים הוא הדרך שמצאו הוצאות הספרים, כך טוען טורואג, להתמודד עם הלחץ הציבורי לפרסם יותר ספרים מאוזנים מבחינה מגדרית. הוא מבסס את דבריו על טענתם של חוקרים, שהשימוש בדמויות של בעלי חיים במקום בדמויות אנושיות הוא ניסיון להתחמק משתי בעיות: ייצוג המגדר והייצוג הגזעי של שחורים בארצות הברית, (1997) ³⁹(Pescosolido, Grauerholz, & Milkie).

38 פרט לספרים שהוזכרו לעיל ובדומה להם: **אין ציפור כזו קורציפה**, מאת אילן שיינפלד; **האיש והקו**, מאת יורם עבר-הדני; **זוג יונים בנים**, מאת נדב שכטמן; **האגדה על כחול וורוד**, (בלונים) מאת חגית בנימין; **שלושה לטנגו**, (פינגווינים) מאת ג'סטין ריצ'רדסון; **זוזי שמש**, (חתולה וכלבה) מאת דפנה בן-צבי.

39 עם זאת ראוי לציין כי בשנים האחרונות יצאו בעיקר בחו"ל ספרים שהדמויות בהן ילדים וילדות המציגים נזילות מינית ומגדרית, אף שהם ממוקדים יותר בטרנסיות MTF, ולא FTM, ובהם למשל: **השמלה החדשה של יעקב**, 2014 (*Jacob's New Dress*), מאת שרה ואיאן הופמן (Sarah and Ian Hoffman); **אני ג'אז**, 2014 (סיפור של ג'אז ג'ינגס) (*I am Jazz*) שכתבו ג'סיקה הרטל וג'אז ג'ינגס (Jazz Jennings, Jessica Herthel); **ילד הנסיכה שלי**, 2009 (*My Princess Boy*) שכתבה שריל קילודייס (Cheryl Kilodavis).

בהשאלה מהסבר זה ניתן לומר שהשימוש בדמויות שאינן בני אדם הוא דרך התחמקות מהתמודדות ישירה עם סוגיית הזהויות ושאלת הייצוג בספרות הילדים. אלא שזהו פתרון חלקי בלבד, כפי שמאמר זה מבקש להראות. זאת כיוון שהתמות השמרניות ניתנות לפרשנות גם לעולם החי או לעולם הצורות. יתר על כן, כפי שמראה מאמר זה, פתרון חלקי זה אינו פותר את שאלת הייצוג לאפשרויות של נזילות זהותית, מה שמעמיק את חריגות ומעצים את דפוס תת-הייצוג של דמויות אנושיות שזהותן המינית אינה עונה לכללי המרחב ההגמוני הבינארי. כמאמר דבריה של איב סדג'וויק (זיו וגרוס, 2010) במקום התבוננות בינארית על זהויות מיניות שבהן ההגדרות מובנות על בסיס קונפליקט בין הזהויות, ראוי שתהיה אפשרות לקיום של מודלים, הגדרות וקטגוריות שונות ואף מנוגדות להתקיים בהרמוניה, במרחב שבין המגדרים, שאינו מחייב להיות 'בארון' או לעבור ממגדר אחד למגדר שני, אלא מאפשר להיות בכל נקודה על הרצף.

ביבליוגרפיה

מקורות ראשוניים

- אלגום, נ' (2013). **קשקוש מקשקש**. איורים: אביאל בסיל. תל אביב: עם עובד.
- הראל, נ' (2003). **נמר ושמו אריאל**. איורים: נעם נדב. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- זרחי, נ' (1996). **נמר בפיגמה של זהב**. איירה: אורה איל. קרית גת: קוראים.
- זרחי, נ' (2012). **התרנגולת שהלכה אחורה**. תל אביב: עם עובד.
- ליף, מ' (1969 [1936]). **סיפורו של פרדיננד**. איור: רוברט לוסון. תרגום מאנגלית: תתי כדורי. תל אביב: עם עובד.
- לנדאו, א' (2012) **נמרת**. איורים: עמר הופמן. אור יהודה: זמורה-ביתן, דביר.
- עבר-הדני, י' (2007). **המפלצת שקראו לה בהההה!** איור: שרון אלפרט. בני ברק: ספריית פועלים-הקיבוץ המאוחד.
- פגיס, ד' (1973 תשל"ג). **הביצה שהתחפשה**. אייר: דן פגיס. תל-אביב: עם עובד.
- פיפר, ז' (2001). **תנבה כבר ג'ורג'**. תרגום: רחל עוז. תל אביב: כנרת.
- קור, פ' (1993). **הפיל שרצה להיות הכי**. אייר: פאול קור. תל אביב: דביר.
- קייב, ק' (1994 [1999]). **משהו אחר**. איור: כריס רידל. תרגום: יהודה אטלס. תל אביב: שבא.
- שקדי, א' (2001). **סיפורו של משולש ורוד**. איירה: אסתי שקדי. קרית גת: דני ספרים.

מקורות משניים

- באטלר, ג' (2001). **קוויר באופן ביקורתי**. תרגום: דפנה רו. תל אביב: רסלינג.
- באטלר, ג' (2007 [1990]). **צרות של מגדר**. בתוך: נ' ינאי ואחרות (עורכות). **דרכים לחשיבה פמיניסטית – מקראה**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 86-135.

גלזנר, ל' (2016). בעקבות ביצה ותחפושת: קריאה קווירית ביצירתו לילדים של דן פגיס. **החינוך וסביבו**, ל"ח, עמ' 317-322.

גרוס, א' (2005). 'התחושות כאדם אחר': חיקוי ומרי מגדרי במשפט של חן אלקובי. בתוך א' בן-נפתלי וח' נוה (עורכות), **משפטים על אהבה** (עמ' 365-413). תל אביב: אוניברסיטת תל-אביב.

גרוס, א' (2016). טרנסג'נדרים והמשפט הפלילי: בצילה של האשמת ההתחזות. בתוך ע' מורגנשטרן, י' לושינסקי וא' הראל (עורכים), **זכויות הקהילה הגאה בישראל: משפט, נטייה מינית וזהות מגדרית** (עמ' 777-798). צפריים: נבו.

דנינו-יונה, ג' (2017). **ילדות טובות הבניית יחסים מגדריים בספרות הילדים הישראלית הקנונית**. תל אביב: רסלינג.

זיו, ע' (2001). הצרות המגדריות של ג'ודית באטלר. **מכאן**, כרך ב: עמ' 191-201.

זיו, ע' (2007). ג'ודית באטלר – צרות של מיגדר. בתוך: נ' ינאי, ואחרות (עורכות). **דרכים לחשיבה הפמיניסטית מבוא ללימודי מגדר**, חלקים א-ב. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה. עמ' 619-661.

זיו, ע' וגרוס, א' (2010). אומנות הקריאה הקווירית של איב קוסופסקי סדג'וויק. **תיאוריה וביקורת**, 37, עמ' 275-283.

יונה, ל' וקטרי, ע' (2017) "אחותי את לא לבד פה": חוויות של שונות מגדרית במערכת הענישה הפלילית. בתוך: א' הראל (עורך) **משפט צדק? ההליך הפלילי בישראל-כשלים ואתגרים**. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

פדבה, ג' (2014). החיים בוורוד? יונים בוכיות, ברווזונים נשיים ופינגווינים מאוהבים בספרות ילדים קווירית עכשווית. **עולם קטן**, 5. עמ' 135-153.

פוקו, מ' (1996). **תולדות המיניות: הרצון לדעת**. תרגום: גבריאל אש. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

פוקו, מ' (2008). **תולדות המיניות: כרך 2 השימוש בתענוגות**. תרגום: הילה קרס. תל אביב: רסלינג.

פלדמן, ז' (2015). **ספרות השואה גם לילדים: תקבולת אוטוביוגרפית בין יצירה לילדים ויצירה למבוגרים**. אריאל: אוניב' אריאל.

פרייזר, נ' (2004). מחלוקה להכרה? דילמות של צדק 'פוסט-סוציאלי', בתוך: ד' פילק וא' רם (עורכים). **שלטון ההון: החברה הישראלית בעידן הגלובלי** (עמ' 270-297). ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד.

קטרי, ע' ה' (2016). לא עוברות, לא נחמדות: המאבק הטרנסי וטקטיקות משטור מגדרי בחוקי איסור אפליה. בתוך א' גרוס, ע' זיו ו' רז (עורכים). **סקס אחר: מבחר מאמרים בלימודים להט"ביים וקוויריים ישראליים**. (עמ' 615-656). תל אביב: רסלינג.

רודין, ש' (2013). 'אגדה על שני נסיכים': ספרות קווירית לילדים ולנוער בישראל: בין ספרות קווירופובית וספרות קווירית משתמעת. **ספרות ילדים ונוער**, 134, עמ' 33-66.

רודין, ש' (2014). מר נמלה ואדון חרגול: ממשל על חריצות, לאלגוריה קווירית ופוסט-קולוניאליסטית. **ספרות ילדים ונוער**, 136, עמ' 21-38.

רוזמין, מ' (2001). הקדמה – בין חזרה לשכתוב: ג'ודית באטלר והפרפורמטיביות של הזהות. בתוך ג' באטלר (עורכת), קוויר באופן ביקורתי עמ' 7-20. תל אביב: רסלינג.

שוורץ, י' (2004). 'הביצה שהתחפשה', בפברואר כדאי לקנות פילים: דן פגיס, יואל הופמן: מודרניזם ופוסטמודרניזם. **צפון: קובץ ספרותי**. כרך ז' (תשס"ד) עמ' 277-293.

- April G, A. White, H. (1996). Children's assignment of gender to animal characters in pictures. *The Journal of Genetic Psychology* 157: pp. 297-301.
- Bettcher, T. Mae. (2007). Evil Deceivers and Make-Believers: On Transphobic Violence and the Politics of Illusion, *Hypatia*, Indiana: Indiana University Press, 22(3): 43-65.
- Butler, J. (1998). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York and London: Routledge.
- Fraser, N. Honneth, A. (2003). *Redistribution or Recognition: A Political-Philosophical Exchange*. London, New York: Verso
- Katri, I. (2016). *Transgender Intra-sectionality: Rethinking Anti-Discrimination*. Law and Litigation U. Pennsylvania. J. L. & Soc. Change 20 (Forthcoming), section a.
- Paisley, C. Richard M. J. (2006). Shannon Price Minter (eds). (2006). *Transgender Rights*. University Of Minnesota Press.
- Pescosolido, B. A., Grauerholz, E. and Milkie, M. A. (1997). Culture and conflict: The portrayal of Blacks in U.S. children's picture books through the mid- and late-twentieth century. *American Sociological Review*, Vol. 62, No. 3. (Jun., 1997). pp. 443-464.
- Sedgwick, K. E. (1993). *White Glasses Tendencies*. Durham: Duke University Press.
- Spade, D. (2003 a). *Re/modeling gender*. Berkeley Women's. LJ18.
- Spade, D. (2003 b). *Resisting medicine, re/modeling gender*. Berkeley Women's. LJ18.
- Turow, J. (1978). *Getting books to children: An exploration of publisher market relations*. Chicago: American Library Association..
- Yona, L. (2015-2016). *Keepin' It Real: Israel's Segregation of Transgender Prisoners and the Transgender/Cisgender Binary*. 24 Buff. J. Gender L. & Soc. Pol'y 43 (2015-2016).
- Yoshino, K. (2006). *Covering: The Hidden Assault on Our Civil Rights*. New York: Penguin Random House.